

Erich Mistrík: Grécko

Obsah

Očakávania	2
Reprezentanti Grécka	6
Púť do Grécka	11
Prekvapenia gréckej prírody	36
Naše peniaze nie sú naše peniaze	44
Grécko nábožné	51
Grécko rozporuplné?	57

Očakávania

Keď sa v 19. storočí romantici vybrali do Grécka, hľadali staré vznešené a hrdinské Grécko. O takom sníval napríklad aj Byron:

„Hľa, meč a vlajka, pôda zrytá,
hľa, Grécko slávou pokryté;
Spartan sa cíti ako víťaz
aj na štíte.“¹

Predstavovali, že v krajine vládne duch vysokej kultúry, slobody, vznešeného ducha a hrdinstva. Ved' o tom čítali v spisoch antických filozofov, také boli klasicistické napodobeniny gréckej architektúry či sochárstva, o tom ich presviedčal J. Winckelman, keď opisoval grécku antickú kultúru ako kultúru založenú na „ušľachtilej jednoduchosti a tichej vznešenosť“. Romantikov podnecoval ich aj vtedajší boj Grécka za nezávislosť od Osmanskej ríše. Hľadali novodobé podoby hrdinov grécko-perzských vojen, podobných nezlomnému Leonidasovi z bitky pri Termopylách, hľadali vznešených mysliteľov podobných prechádzajúcemu sa Aristotelovi so žiakmi, hľadali divadlá plné divákov počúvajúcich pateticky prednášané tragické monológy.

Namiesto nich našli zdevastovanú a chudobnú krajinu plnú špiny, korupcie a ľahostajnosti, zmätené snahy o osamostatnenie sa od Osmanskej ríše, namiesto vznešených chrámov našli hromady skál, namiesto Atén ako ukážku gréckej demokracie našli zaspaté provinčné mestečko, nad ktorým sa týčila Akropola s hromadou ruín rozkrádaných na stavbu domov.

Je jasné, že Grécko nemôže byť dnes také, aké bolo v antike. Aj to je jasné, že naše predstavy o antickom Grécku sú značne pokrivené, nepresné, idealizované. Dnes už vieme, že grécke umenie bolo úplne iné, ako si ho predstavovali klasicisti a romantici. Krajina museľa byť zdevastovaná po storočiach v područí Osmanskej ríše, ktorej vôbec nezáležalo na rozvoji Grécka – ved' aj preto nechala osmanská moc lordovi Elginovi pokojne odviezť vzácne reliéfy z Parthenónu do Londýna. Krajina nemohla prekvitať po ďalších desaťročiach nekonečných bojov o holú existenciu.

Omyly romantikov mi boli jasné. Bolo mi jasné, že antické Grécko je dávna minulosť a že klasicistické predstavy boli pokrivené. To všetko mi bolo jasné, aj tak som vôbec nevedel, čo môžem v Grécku čakať.

¹ Byron: Korzár. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1983, s. 44.

Prvá návšteva Grécka sa niesla v znamení príjemného mora s pekným apartmánom neďaleko – ale aj v znamení znečistenej pláže, veľkých priestorov s nepokosenou trávou a burinou, neustálych rýb na večeru, v znamení preplnených a zmätočných obchodov pre turistov, a to všetko blízko špinavej zabudnutej dediny v bezvýznamnom okrese severného Grécka. Ospalá dedina cez deň, ukričaná a hlučná večer a v noci, ľudia celé dni posedávajúci v kaviarňach na chodníkoch. Obraz Grécka doplnil dovtedy pre mňa neznámy a záhadný nápoj Ouzo. Zlá bola aj úplná bezmocnosť z čítania nápisov, ktoré síce pripomínali azbuku z mojej výchovy v komunistickom Československu, ale azbukou neboli. Nepomohol ani slovník, lebo som nebol schopný tie nápisy ani prečítať, nieto ešte im rozumieť. Predpokladal som, že o tej krajine niečo viem, veď vzdelanie o Grécku bolo súčasťou môjho európskeho vzdelania. Ale Grécko v podobe malého letoviska mi bolo úplne cudzie a bol som v ňom stratený.

Predpokladám, že dnes táto dedinka vyzerá úplne inak, môj prvý dojem však zostal.

Druhá návšteva Grécka (vlastne iba Atén) sa niesla v znamení Akropoly, Plaky a Múzea kykladskej kultúry, čo boli síce túžobne očakávané, ale jediné miesta, ktoré som si stihol pozrieť. Poriadne som nevidel ani každodenný život v Aténach, pretože z letiska do hotela a späť som precestoval v diplomatickom aute. Len na krátky čas som sa dostal na prechádzky po meste. Atény som videl veľmi rýchlo, videl som z nich len historické centrum a trochu širšieho centra. Získal som z mesta istý dojem, ktorý bolo možné konfrontovať s obrazom z neskoršej návštevy, keď som zistil, ako sa veľmi medzitým zmenili. Tá prvá návšteva Atén bola však príliš turistickým pohľadom na mesto a krajinu, aby som niečo o nich pochopil.

Aj keď som sa mohol postaviť na Akropolu, ktorú som už predtým desaťročia poznal z obrázkov. Bol to pocit, ako keby som stál v centre sveta. To centrum sveta hovorilo – Toto je antické Grécko! Tu sa rodila Európa!

Antické však nebolo tak celkom. – Akropola ešte nebola taká preplnená turistami, ako je dnes a bolo možné pod Akropolou nenápadne zdvihnúť kamienok pre priateľku z detstva, ktorá zbiera kamene z podobných návštev jej priateľov – aby bola na tom mieste s nimi. Keď som potom hovoril Grékovi v hoteli, že nesiem domov pravý antický kameň od Parthenónu, povzdychol si:

„Áno, robia to všetci, a my tam potom musíme každý rok vysypať niekoľko nákladných áut kameňov, aby sme straty nahradili.“

Takže kto vie, aký pôvod mal môj kamienok. Možno dokonca ani nebol z Grécka

Nevedel som však stále, aké je skutočné a dnešné Grécko. Návšteva tejto krajiny nie je totiž pre Európana s relatívne klasickým vzdelaním bežnou návštevou cudziny. Príliš sa mi miešali vedomosti a emócie: vzdelanie získané vo filozofii, v histórii a v kultúre so všednou prítomnosťou Grécka, krátky a povrchný pohľad do jeho života pri prvej návšteve s ešte kratším a obmedzenejším turistickým pohľadom pri druhej návšteve.

Možno to nebola iba moja vina. Grécko nepatrí ku krajinám, ktoré by sa ľahko cudzincovi otvárali. Možno aj preto, lebo samotní Gréci sa odvolávajú na antické Grécko a považujú sa za jeho dedičov – veľmi dobre vedia, že cudzinci u nich buď vidia len krásne modré more, alebo hľadajú slávu antiky a súčasný život krajiny ich veľmi nezaujíma. Myslím, že poznanie reálneho Grécka môže prísť buď po dlhšej alebo po viacerých návštevách.

Preto mi až tretia a štvrtá návšteva trochu otvorili oči.

Medzitým sa Grécko dostalo do našich médií v dôsledku finančnej krízy, do ktorej spadlo v roku 2008, takže som sa mohol dozvedieť oveľa viac o jeho reálnom živote (ak médiá ponúkajú pohľad na reálny život...). Nemal som ani očakávania romantikov, ani dešpekt prílišných skeptikov, ktorí od finančnej krízy krajinu úplne odpisovali ako čiernu dieru. Bol som však už trochu poučený.

Vedel som, že sa vraciam do krajiny s veľkou (ale idealizovanou) minulosťou, s ťažkou históriou plnou vojen, vzájomných sporov, devastácie. Ale vedel som, že idem do krajiny, ktorá bola vždy v histórii schopná sa pozviechať, aj keď najmä posledných viac ako 150 rokov samostatnosti prinášalo krajine krízu za krízou, vojnu za vojnu, totalitu za totalitou.

Vedel som, že pôvod starovekých Grékov je stále dosť nejasný, že súčasní Gréci sú geneticky len sčasti potomkami antických Grékov, že sa premiešali so Slovanmi a inými barskými kmeňmi, že ich kultúru veľmi silno ovplyvňovali kultúry Osmanskej ríše i slovanského Balkánu, že sa v krajine zakorenil islam. Už som niečo vedel o veľkej gréckej regionálnej diferenciácii. Vedel som, že európska kultúra vyrastá z antickej gréckej kultúry, ale vedel som aj to, že antická grécka kultúra ako živý celok dávno neexistuje. Vedel som, že grécka kultúra sa premiešala s kresťanstvom v Byzancii a že dnes sú Gréci pravoslávne veriaci. Tušil som, že sú vznetliví. Tušil som, že poriadok na verejných priestranstvách sa nedá porovnávať s poriadkom v strednej a hlavne v severnej Európe. Vedel som, že v antike bola husto zalesnenou krajinou s množstvom divej zvery, ale že dnes je silno odlesnená. Predpokladal som, že je to suchá krajina s nejakými odolnými kríkmi a s nejakými olivovými stromami. Tušil som, že povahou je to síce balkánska krajina, ale nie tak celkom, hoci som presne nevedel, v čom.

Pri tretej a štvrtej návšteve som spoznal Grécko inak. Samozrejme pomohla aj základná znalosť gréčtiny. Základná znalosť síce neumožní konštruovať zložitejšie vety, ani poho-
tovo reagovať v rôznych situáciách – ale uľahčí orientáciu, umožní človeku čítať nápisy
a krátke texty, takže s pomocou slovníka sa dá viac menej bez problémov orientovať
a pohybovať v neznámom prostredí.

Predsudky, stereotypy, naučené vedomosti, emócie vybudované z dialľky alebo hoci aj
zblízka, avšak narýchlo, správy z médií, z internetu, z učebníc... to všetko som mohol zaho-
diť. Mnohé z toho, čo som o Grécku vedel, sa síce potvrdilo – ale úplne inak.

(1997, 2003, 2017, 2018 / 2018)

Reprezentanti Grécka

Vozataj z 5. st. pr. n. l. a Antinoos z r. 130 n. l. Tváre dvoch gréckych sôch v Archeologickom múzeu v Delfách, tváre neznámeho pohoniča a mladíka, ktorý bol miláčikom rímskeho cisára Hadriána. V múzeu sú síce v odlišných miestnostiach a vozataj dokonca dostal samostatnú miestnosť, ale delí ich tam od seba len asi desať metrov.

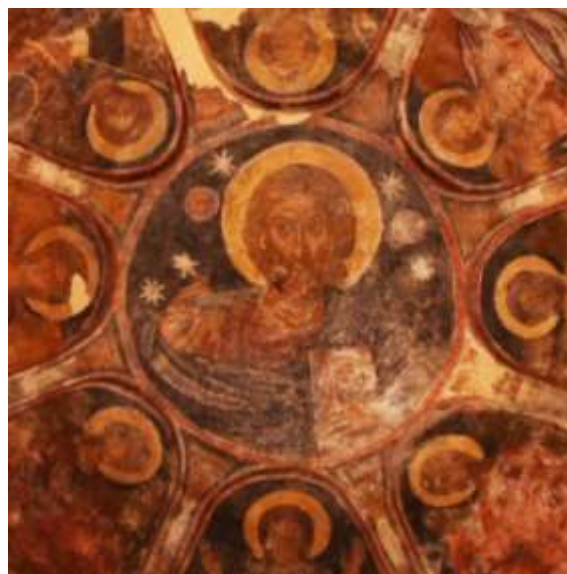
Vozataj sústredene hľadí pred seba, lebo v ruke drží liace, pretože jeho (pravdepodobne –) štvorzáprach práve niekam cvála. Mladík melancholicky zahľbený do seba, ale so všetkými znakmi mladej krásnej tváre, lebo takého ho chcel vidieť Hadrián. Obidve postavy sú dielom gréckych sochárov, hoci v rozpätí šiestich storočí. Klasické a neskoré antické Grécko.

Bez ohľadu na umeleckú hodnotu sôch hľadáme do tvári konkrétnych ľudí, do tvári osobností. Oni sami vôbec nereprezentujú typy, ale sú zosobnením plného života, aj keď v jednom prípade života plného starostí a v druhom prípade zrejme veľmi pohodlného života zavŕšeného tragickou smrťou. Z ktorejkoľvek strany sa na ne pozrieme, nevidíme nič neživé a strnulé, ale živého človeka.

Delí ma od nich dve tisíc až dvetisíc päťsto rokov, a predsa som mal pocit, že sú mojimi súčasníkmi. Boli to antickí Gréci, ale pritom moderní Gréci.

Obrazy Krista Pantokratora, ktoré sa opakujú v gréckych pravoslávnych chrámoch, pôsobili ako z iného sveta. Tento obraz z byzantského obdobia Grécka nebol živým človekom, ale absolútnym trestajúcim vládcom, pred ktorým má divák klesnúť na kolena. Boli

všade, od ranostredovekých chrámov až po novoveké chrámy, ako tieto dva – z 18. storočia v Nafpliu, alebo druhý z chrámu v stredovekej Mystre. Kristus v kupole je hrozivý, je to niekto, pred kým sa má obyčajný človek pokorne skloniť.

Obrazy Ježiša Krista a tváre z nádherných ikon mi reprezentovali Grécko temné, mystické, odchádzajúce od skutočnosti do nereálnych svetov. Veľké množstvo pravoslávnych popov a mníchov na uliciach ukazovalo, že to nie je okrajová podoba Grécka, ale niečo pre Grékov veľmi dôležité. Aj grécka televízia mi potvrdzovala, že prítomnosť pravoslávneho popa je súčasťou každodenného života, keď som ich videl pri záberoch z každej verejnej udalosti, pri cestách premiéra po krajine, pri stretnutiach so zahraničnými politikmi. Bolo mi jasné, že Byzancia je stále prítomná, a silno prítomná. Je to Grécko stredoveké, ale aj súčasné.

Socha Filipa II. Macedónskeho, otca Alexandra Veľkého v Thessalonikách je moderná, vznikla koncom minulého storočia. Hoci je to socha panovníka spred 2 300 rokov, reprezentuje súčasné Grécko a od vzniku sochy ma delí od nej len pár desiatok rokov. Mal som pocit, že stojím pred živým a súčasným človekom, ktorého charakter a pevnosť sú jasné z jeho postoja, pohľadu, účesu, držania hlavy.

Socha vozataja reprezentuje obyčajné, každodenné Grécko. Socha Antinooa reprezentuje „obyčajného“ mladíka, z ktorého sa zhodou náhod stal „neobyčajný“ milovník. Obrazy Krista Pantokratora reprezentujú mystické Grécko. Socha Filipa reprezentuje smelé a víťazné Grécko. Štyri úplne odlišné osudy, štyri obdobia Grécka, a predsa stále Grécko.

Tento obraz doplnilo aj obyčajné, každodenné Grécko súčasnosti: žena z trhu v Nafpliu, ktorá sa práve obzerá, čo by ešte nakúpila.

Či rybár v centre Thessaloník trpezlivo čakajúci, čo sa mu chytí v pobrežnej špinavej vode Egejského mora

Alebo ľudia posedávajúci v kaviarňach okolo nič netušiaceho Aristotela na Aristotelovom námestí v Thessalonikách.

Alebo hoci aj horská chata pod Olympom, pred ktorou veje grécka zástava rovnako, ako asi na každom mieste, ktoré sa týči nad krajinou (aj nad jedným z kláštorov v Meteorách).

Prípadne japonskí turisti, ktorí sa objavujú na takmer všetkých verejných priestoroch Grécka.

Alebo chorého s leprou na chodníku v Aténach, ktorého som sa neodvážil fotografovať. Radšej som mu dal môj banán.

Podobné pestré momenty mi začali skladať obraz skutočného Grécka.

(2018 / 2018)

Pút' do Grécka

Pút' môže byť putovaním, cestou do ďaleka, aby si človek pozrel cudzie krajiny, pamiatky, spoznal ľudí. Ale môže byť aj cestou, ktorá slúži na osobný rast človeka. Môže byť cestou, na ktorej chce človek nájsť, overiť si, znovu nájsť, či len hľadať zmysel svojho života, zmysel ľudského snaženia, chce sa pozrieť na svoje životné osudy s odstupom, aby ich lepšie pochopil.

V slovenčine sa slovo pút' zaužívalo na označenie náboženských púti na tzv. sväté miesta, na miesta, kde sa vraj udiali zázraky, či na miesta, ktoré majú pre kresťanstvo špeciálny význam. Slovo pút' dokonca získalo priestorový význam – kúpil som si to „na púti“ nemusí znamenať „na ceste“, ale na trhu, ktorý sa odohrával v cieľovej stanici púte.

Kresťania sa často vydávajú na pút' do „Svätej Zeme“, teda do Izraela, alebo do Čech-tochowej, do Santiaga da Compostela, do Vatikánu a inde. Niektorí o tom aj vedľa výborne písať, ako napríklad Ladislav Ťažký vo svojom cestopise Očami pútnika, kde opisuje svoje pocity, keď sa dotkol miest, „po ktorých kráčal Ježiš“, keď videl jeho „hrob“, keď sa dotkol Múru nárekov.

Takéto púte do minulosti určite dávajú pútnikom veľa, inak by ich nepodstupovali. Individuálny človek verí, že sa na takej púti stretne bližšie s Bohom. Čo však môžu priniesť pre súčasný svet? Možno podporia váhajúceho veriaceho, ale to je asi všetko. Odvádzajú človeka od reálneho sveta.

Ak si chceme obnoviť svoju vieru v človeka, ak chceme lepšie chápať svet a miesto človeka v ňom, ak chceme načerpať nádej do súčasného zmäteného sveta, mali by sme radšej putovať do Grécka, a hlavne do antickej minulosti Grécka.

V Grécku môžeme získať stratenú vieru v silu človeka, Grécko nám ponúkne kompas pre orientáciu v dnešku.

Atény

Keď vystúpime na Aténsku Akropolu, s úžasom budeme hľadiť na architektonické skvosty tohto skalnatého kopca a nebudeme vedieť, čo máme skôr obdivovať. Nakoniec to zrejme vždy vyhrá Parthenón. Opozeraný a všeobecne známy, a predsa pri každej návšteve prekvapí. Svojou farbou, ktorá sa mení podľa rôznych uhlov, z ktorých svieti Slnka, svojou majestátnosťou, vznešenosťou a ľahkosťou napriek obrovským rozmerom, svojou matematicky vyrátanou dokonalosťou (počty stĺpov, ich vzdialenosti, ich zakrivenie, ich výška), tým všetkým vyvoláva hlboké estetické zážitky.

Málokteré obdobie v dejinách umenia je také svieže ako grécka antika. Po zhliadnutí mnohých neskorších stavieb gotiky, renesancie či baroka alebo secesie zrazu zistíme, že tie starogrécke sú svieže, hoci majú minimum ozdôb a sú často výrazom presnej kalkulácie.

Málokteré obdobie európskeho umenia, ak vôbec nejaké, potrebovalo tak málo ornamentov, ozdôb a rôznych detailov, aby vyjadrilo emócie tak silno, ako to dokázali grécki sochári či dramatici.

Grécke umenie a kultúra na nás dýchnu mladosťou, sviežosťou, čistotou, realizmom, ktorý nemá nič spoločné s detailným realizmom 19. storočia. Grécky realizmus je prostým pritakaním skutočnosti a svetu. Je to však radosť zo sveta, nie Kunderov kategorický súhlas s bytím, z ktorého vznikajú len gýče.

Erechtheion so svojimi troma samostatnými časťami a Karyatídami na východnej časti nie je len geniálne vybudovanou stavbou. Je vyjadrením životnej pohody, radosti, pôvabu a hravosti. Je to mytologicky veľmi vážna stavba, a predsa máme dojem ľahkosti a nezáväznosti. Rovnako ako pri Apolónovi z priečelia Diovoho chrámu v Olympii.

Hľadí na nás veľmi vážne, ale nie je v ňom žiadna ťažoba, nemáme pocit, že by na nás hľadel tyran. Cítíme pred sebou len silnú osobnosť, ktorá s plnou vážnosťou berie na seba nevyhnutnú zodpovednosť.

Aj tvár dievčatka z Archeologického múzea v Delfách je plná života. Nie je to schéma dieťaťa, ale tvár milovanej dcéry, ktorú život baví a teší sa mu.

Gréci nás naučia, že svet je pekné miesto na život. Že život je plný povinností, ktorým sa nedá vyhnúť, ale že je plný radosti, krásy, pôžitkov. Pri všetkých tragických udalostiach, ktoré sa v antickom Grécku odohrali, Gréci nikdy nezabudli na pôžitky každodennosti.

Púť do Grécka nie je útekou od sveta, ako pri púti k Múru nárekov v Jeruzaleme. Púť do Grécka je návratom k realite, k farebnosti a lahodnosti sveta.

V tejto realite a lahodnosti sveta má svoje pevné miesto človek. Nepodlieha transcendentným bytostiam, verí iba sám sebe.

Keď plní zážitkov zídeme z Akropoly, ocitneme sa pod menším kopcom, vlastne len obrovským hrbol'atým kameňom, Areovým vŕškom (Areios pagos), ktorý pekne vidno z Akropoly.

Hoci naň vedú veľmi prudké schody a hore nie je žiadne zábradlie, len množstvo turistov, jám, výčnelkov, šmykľavých i drsných plôch, takže si treba dávať pozor, aby človek nespadol pod kopec – predsa sa tá námaha oplatí. Nie však iba preto, že je z neho krásny výhľad na Akropolu.

Areov vŕšok stál totiž pri počiatkoch aténskej demokracie.

V časoch aténskeho kráľovstva zasadala na tomto kopci väčšia skupina starších občanov Atén, ktorých by sme moderným termínom mohli nazvať Radou starších. Kontrolovali kráľov, radili im, dohliadali na dodržiavanie zákonov.

Hoci som pri výstupe na tento kopček nerozumel, ako na ňom mohlo zasadať niekoľko stoviek mužov, a hlavne starších mužov, asi tam bola riadna tlačénica – predsa len som si uvedomil, aký dôležitý orgán to bol. Už v archaických Aténach tento orgán obmedzoval priveľkú moc kráľov a slúžil podobne ako parlament. (Koniec koncov, moderné grécke slovo pre parlament, βουλή [vu'li:] pochádza za starogréckeho názvu tento rady.)

Jej moc sa postupne oslabovala, pretože sa oslabovala aj moc kráľov a aténski občania postupne preberali správu obce so svojich rúk. Z pôvodnej rady na Areovom vŕšku zostalo za vrcholnej aténskej demokracie už len niečo ako najvyšší súd so značne oklieštenými právomocami.

Keby sme to zjednodušili, tak Atény prešli ideálnym vývinom. Od kráľovstva ako vlády aristokracie, cez obmedzovanie jej moci až k demokracii ako vláde ľudu. Nebolo to také jednoduché, ale základný prerod sa udial. Areov vŕšok je symbolom toho, ako sa postupne absolútna moc obmedzovala a prechádzala do rúk občanov mesta. Ako aj najmocnejší ľudia ako Solón, Peisistratos, Kleisthenés a ďalší prehlbovali fungovanie demokracie, pretože si uvedomovali, že ľud (slobodní občania Atén) by mali byť správcom svojich záležitostí.

Areov víšok je symbolom demokracie, hoci práve na ňom sa nezrodila. On bol len jednou súčasťou celého procesu. Jeho centrálné postavenie v urbanizme mesta je však tiež symbolické. Demokracia bola jadrom života starovekých Atén. Hoci bola mnohokrát ohrozená, vždy sa spamätala a dokonca aj v najťažších gréckych konfliktoch sa šírila do celého gréckeho sveta. Antická grécka demokracia nebola hotovým a dokonalým systémom. Bola vždy nehotová, vždy s množstvom nedostatkov a z dnešného pohľadu až fatálnych omylov – ale vždy s pohľadom obráteným na samu seba v snahe zdokonaľovať sa.

Demokracia je jedným z hlavných odkazov antického Grécka dnešku. Politický systém, v ktorom moc pochádza od občanov. Systém, ktorý neustále kontroluje a zdokonaľuje sám seba. Tento systém si už v antike vybudoval aj sústavné politické myslenie, ktoré pomáha formovať demokraciu a vylepšovať jej chyby.

Grécka priama demokracia platila len pre slobodných občanov, nie pre ženy, nie pre cudzincov, nie pre otrokov. Odhaduje sa, že len asi tretina občanov mohla skutočne rozhodovať o verejných veciach.

Neriešila mnoho iných problémov svojej spoločnosti, ktorých existencia je z dnešného hľadiska nehorázna. Napríklad neriešila otroctvo. Otroctvo však bolo v tom čase normálnou súčasťou života vo všetkých starovekých civilizáciách – jedine grécka demokracia však viedla Grékov k tomu, aby sa nad oprávnenosťou a nad morálnou hodnotou otroctva zamýšľali, aby o otrokoch uvažovali aspoň trochu ako o ľuďoch, čo sa nestalo v iných vtedajších spoločnostiach.

Tak ako demokracia, ani Rada starších na Areopagu nebola dokonalá. Ale bola to cesta k rešpektovaniu každého občana, človeka, jednotlivca ako plnoprávnej bytosti. Demokracia je cestou, nedokonalou, ale efektívnou cestou k plnohodnotnému uplatneniu človeka – aj to si naplno uvedomíme pri ceste do Grécka.

Thermopyly

Keď perzský vládca Xerxes so svojou obrovskou armádou vyzval veliteľa zvyšku gréckych jednotiek pred bitkou pri Thermopylách, aby mu vydal zbrane, spartský kráľ Leonidas mu vraj odpovedal: „Pod' si ich zobrat'!“

Leonidas bránil so svojimi 300 Spart'ami a niekoľkými stovkami Tébanov a ďalších jednotiek úzku úžinu pri Thermopylách proti asi dvadsaťnásobnej presile Peržanov. Niekoľko dní odolávali a spôsobovali Peržanom veľké straty. Určite by odolávali dlhšie, keby zradný Efialtes neprezradil Peržanom cestu, ktorou sa poza kopec dostali do chrbta Spart'anov. Aj vtedy Spart'ania odolávali do posledného muža. Nakoniec sa opevnili na malom kopci, kde

ich zasypali stovky perzských šípov. Archeológovia v modernej dobe skutočne našli stovky špičiek zo šípov na tomto kopci.

Spart'ania aj so spojencami i s Leonidasom padli, ale spomalili perzský postup, a umožnili tak Grékom pripraviť sa na záverečné víťazstvo vo vojne.

Podobné udalosti sa vo vojnách opakujú. V tomto prípade však návratom do Thermopyl zistíme, čo je to odvaha, čo je to zrada, čo je to obrana slobodnej krajiny, čo je to vernosť ideálom.

Na mieste bitky sú dnes tri pamätníky. Jednému z nich dominuje postava Leonida.

Druhý pamätník na vrchu, kde sa bránili do úplného konca, je skromný. Na kameni je nápis, ktorého autorom je básnik Simonides z 5. storočia pr. n. l., hoci kameň je dnes už moderný a aj nápis sa stráca:

„Pútnik, zvestuj Lacedemónčanom, že my tu mŕtvi ležíme, ako zákony kázali nám.“

Gréci tu nebojovali ako otroci, ktorých niekto chcel obetovať. Ani nebojovali za svojho cisára či vládcu. Ani za rozšírenie svojej ríše. Bojovali za svoju slobodu, a tú obmedzovali jedine zákony, ktoré si oni sami ustanovili. Perzskí vojaci museli bojovať za svojho vládcu, lebo on sa tak rozhodol a velitelia ich hnali do bitky bičom. Gréci museli bojovať, lebo vedeli, za čo bojujú, lebo ochraňovali svoju krajinu a svojich blízkych.

Púť do antického Grécka k Thermopylám pripomína, že nie vládcovia by mali rozhodovať o našich osudoch, ale každý človek by mal byť tvorcom svojho života. Pripomenie nám hodnotu toho, keď si ľudia v spoločnej dohode určujú, ako budú žiť a nezmyselnosť podriadenia sa nejakej nadprirodzenej autorite, či nejakému všemocnému vládcovi.

Samozrejme, grécka demokracia fungovala inak ako súčasná demokracia a vo svojej najčistejšej podobe v Aténach 5.-4. storočia pr. n. l. pretrvala krátko. Ale ukázala, že je možné, aby sa človek nepodriaďoval všemocnému osudu, ani bohom, ani vládcovi. Že je možné, aby si vládol sám na základe dohody medzi slobodnými občanmi štátu.

Púť do antického Grécka je púťou k prameňom a k zmyslu demokracie. K zmyslu individuálneho a spravodlivého života. Len Gréci v tej dobe vytvárali sochy s ľudským výrazom, s emóciami individuálnych postáv. V iných kultúrach, v Egypte, v Mezopotámii, sochy vyjadrovali typy postáv, nie konkrétnych ľudí. Len Gréci si vážili individuálny život, len pre nich bol človek najvyššou hodnotou.

Chodil som po tomto mieste, ktoré dnes už nie je úzkym priesmykom, ale širokou rovinou. Tesne pred pamätníkom túto pláň pretína cesta, na ktorej posedával srbský žobrák. Bolo mu jedno, kto sme a čo chceme, bolo mu asi jedno, čo vyslovil a vykonal Leonidas, hlavne chcel získať nejaké drobné. On jediný svojím slabým hlasom a tiché vrčanie autobusu rušili ticho tohto prostredia. Mohol som preto pokojne a sám uvažovať o tom, čo vidím pred sebou. Hľadel som na písmená pod postavou Leonida, „ΜΟΛΟΝ ΛΑΒΕ“. Takto odpovedal Xerxovi. Tie slová boli rozsudkom smrti nad sebou samým a na jeho malým vojskom. Leonidas musel vedieť, že skôr či neskôr sa Peržania pohnú ďalej na juh smerom na Atény a Spartu. Napriek tomu vyslovil tieto slová.

Ten pomník a tie slová hovoria o jednej dôležitej veci, ktorú starí Gréci pochopili.

Gréci, ktorí sa tu obetovali, sa neobetovali ako masa vojakov pod bičom vládcov. Obetovali sa ako konkrétni ľudia, a tí vedeli, že nie je dobré obetovať sa v boji. Gréci vedeli, že každá smrť prináša okoliu žiaľ, lebo ukončí konkrétny ľudský život, a ten bude chýbať svojim blízkym, svojim priateľom. U Homéra veľmi mnoho ľudí umiera: Keď sa Achilles rozzúri nad smrťou svojho priateľa Patrokla, tak vtrhne medzi trójskych bojovníkov ako ví-

chor, bezhlavo zabíjajúc všetko živé. Homér však vždy smúti nad smrťou ktoréhokoľvek z bojovníkov, uvažuje nad nimi, aký mali život a komu budú chýbať.

Pre perzského panovníka ľudský život nič neznamenal. Ako spomína Hérodotos, keď chcel Xerxes potrestať svojho poradcu, dal pred jeho očami zabiť jeho najmilšieho syna, rozrezať ho na polovice a medzi nimi nechal pochodovať vojsko. – To je smrť na ázijský spôsob. Človek patrí svojmu vládcovi, nie sebe samému a vládca ho môže kedykoľvek zabiť ako nepodstatný prvok svojej krajiny, veď aj krajina mu patrí.

Smrť v Európe, čo pochopili Gréci, je vždy zlá, lebo vždy umiera konkrétny človek. On patrí sám sebe, tak ako krajina patrí tým, ktorí v nej žijú a spravujú si ju. Vedeli, že niekedy sa za ňu musia aj obetovať, ale nikdy to nepovažovali za dobré. Perzským vládcom bolo jedno, či niekoho obetujú, vždy si doplnili ďalších.

Bitka pri Thermopylách ako jedna z kľúčových bitiek grécko-perzských vojen nás vracia k hodnote individuálneho človeka. K zmyslu života. Stál som na kopci, kde zahynuli mnohí a cítil som, že nechceli zahynúť. Museli tam však zostať, ak chceli zostať verní sami sebe a pravidlám svojho života. Svojim hodnotám, ktoré nám Grécko neustále pripomína.

Víťazstvom nad Perziou sa vojny v Grécku neskončili a z pokračovania v ďalších rokoch prichádza iné dôležité poučenie. Keď opadol pátos spoločného boja za slobodu, nastúpili šarvátky, boj o moc, o bohatstvo, o pôdu, o otrokov. Peloponézske vojny, osudy Délskeho spolku, nástupy a pády rôznych tyranov, vzostup a pád Téb a ďalšie peripetie gréckych mestských štátov ukazujú, kam vedie nesvornosť medzi víťazmi, kam vedie snaha uchmatnúť si čo najviac, žiarlivosť na bohatstvo a moc druhých. Hoci demokratické princípy vlády sa ďalej šírili medzi gréckymi štátmi, akoby Gréci zabudli na hodnoty slobody a zostala im len snaha uchmatnúť si čo najviac, nedovoliť druhému, aby sa mal lepšie.

Demokracia sa ďalej rozvíjala, veda, umenie, filozofia prekvitali, ale Grécko spelo k úpadku. Nepomohli ani bohovia, to len ľudia sami si určovali svoj osud. Púť do Grécka nám neponúkne len vznešené ideály, ale ukáže aj pomalé, nenápadné cesty k rozvratu a pádu, ktoré si síce človek neuvedomuje, ale ide po nich. Ak opustí hodnoty, za ktoré bojoval.

Zostane už len úškrn masky z gréckej komédie, ktorá jasne pomenúva všetku ľudskú zlobu, malosť, závisť, nenávisť, násilie a biedu. Ako tie masky, ktoré možno v sochárskej podobe vidieť v Archeologickom múzeu v Aténach.

Delfy

Delfy boli pre antických Grékov kľúčovým miestom. Na mieste pod pohorím Parnassos, kde z tektonického zlomu unikali plyny s omamnými účinkami, vybudovali hlavnú veštiareň svojej krajiny. Mocní a bohatí, aj chudobní a slabí sa tam chodili radiť, ako majú žiť, čo majú urobiť a čo ich čaká. Veštkyňa vydávala nesúvislé zvuky, pravdepodobne pod vplyvom omamných plynov, ktoré prítomní kňazi zapisovali a pýtajúcemu sa interpretovali.

Je prirodzené, že títo kňazi vraj mali po celej krajine sieť informátorov a špiónov, aby vedeli „dobro“ poradiť, hlavne mocným svojho sveta.

Delfy boli mnoho storočí svätým miestom, kam pútnici chodili s veľkou bázňou. Akoby Delfy hovorili o podriadení sa Grékov vôli bohov a osudu. Lebo veď cez Pýtiu prehovárал sám Apolón, ktorí sídlil v hlavnom chráme v Delfách. Závažnosť Apolónových posolstiev posilňoval aj fakt, že toto miesto nebolo pre Grékov iba miestom veštenia, ale zároveň pupkom sveta, kde ochraňovali zvláštny kónický ozdobený kameň neznámeho pôvodu nazývaný pupok.

Stúpajúc v horúčave po Svätej ceste Delf som si uvedomoval zvláštnu atmosféru tohto miesta. Čarovnú atmosféru vytvárala kombinácia červenkastého a šedého kameňa okolo mňa, ruiny hlavného Apolónovho chrámu a ďalších stavieb okolo, množstvo storočí, ktoré boli v ruinách prítomné, stále nové úžasné vyhlídky na areál a údolie pod Parnassom, štadión na vrchole areálu, kam sa tí menej zdatní nevyškriabu... Napriek horúčave, lebo slnko sa popoludní opiera práve do tohto kopca, vnímal som veľkú eleganciu usporiadania stavieb, krásu urbanizmu tohto architektonického celku, súhru s okolitými kopcami a stromami.

A predsa Delfy nie sú len magickým a krásnym miestom. Púť na toto miesto opustené v kopcoch je opäť púťou k človeku, ktorý sám rozhoduje o svojom osude.

Keď som kráčať do kopca a míňal posledné zvyšky vody z fľaše, cítil som vyčerpanie, a to mi pripomenulo vyčerpanie Aténčanov pri dlhých diskusiách o jednej delfskej veštbe. Keď sa perzský kráľ Xerxes blížil k Aténam, požiadali Apolóna, aby im dal radu. Dostali dosť nejasnú odpoveď o nejakých drevených hradbách. – Ako opisuje Hérodotos vo svojich Dejiniach, v Aténach sa rozhorel spor o interpretáciu týchto slov. Časť občanov chcela postaviť riadne drevené hradby okolo mesta. Jeden z vodcov Atén, Temistokles, však argumentoval, že pod drevenou hradbou veštba myslela drevené lode, ktoré majú poraziť nepriateľa. Presvedčil občanov, dokonca aj vyriešil spôsob, ako nájsť peniaze na stavbu lodí. Podľa Hérodota, „keď sa po oznámenej veštbe radili, rozhodli sa, že počúvnu boha a že sa spolu s tými Grékmi, ktorí budú chcieť, postavia sa na mori s celou silou proti barbarovi, čo tiahne na Grécko.“²

Aténčania sa sami rozhodli, ktorú z interpretácií prijmú za svoju. Sami sa rozhodli, že počúvnu boha.

V kresťanskom, a ešte silnejšie v islamskom chápaní nie je možné nepočúvnuť Boha, lebo on je všemocný a vládne nad ľudským životom (v islame dokonca vládne absolútne). Antickí Gréci boli však suverénnymi pánmi nad svojimi osudmi a rozhodli sa sami. – Dnes je už jedno, či sa veci takto udiali alebo aj nie, je jasné, že sa bitka na mori pri ostrove Salamína odohrala a Peržania boli porazení. Hérodotos však takto opísal rozhodovanie Aténčanov,

² Hérodotos: Dejiny. Bratislava : Tatran, 1985. s. 430

a tým vyjadril, ako sa aténsky človek cítil. Cítil sa ako suverén, nie ako bezmocná bytosť podriadená bohu – hoci „bohov“ (teda vlastne Pýtiu a jej kňazov) starostlivo počúval.

Nakoniec mi aj Delfy – symbol podriadenia sa človeka bohom – ukázali, ako byť suverénom nad vlastným životom. Ukázali silu a bezmocnosť transcendentna, ktoré Gréci počúvali až po tom, ako sa sami rozhodli. Túlal som sa po veľkom areáli Delf, už bez vody, unavený a spotený z tých kopcov, unavený zo zážitkov z nádherných pohľadov na areál a jeho okolie. Únava tela i zmyslov a predstavivosti by mali podporovať pôsobenie mágie Delf. Napriek tomu sa mi čaro Delf premenilo zo sily mágie na silu ľudského rozumu.

Ved' nakoniec aj všetky veštby boli len výsledkom blúznenia pod vplyvom omamných látok a manipulácie kňazov. Určite to mnohí Gréci vedeli, lebo sú známe prípady podplácania Apolóna. Dokonca aj podiel Temistokla na výslednej podobe veštby je tak trochu nejasný, keď Pýtia vraj hovorila niečo o ostrove Salamína, a práve tam mal Temistokles v pláne nasmerovať svoje lode.

Delfy sú nechtiac aj symbolom niečoho iného, čo je poučné pre súčasnosť. Každý mestský štát si v Delfách staval tzv. pokladnice, čiže budovy, v ktorých sa uchovávali dary štátu pre Delfy. Slúžili zároveň na odpočinok cestujúcich z tohto štátu. Dnes je pekne zrekonštruovaná pokladnica Atén, okolo ktorej stoja ruiny pokladníc ďalších miest. Samozrejme, každé z nich malo svoju.

Grécke štáty sa celé storočia sváril a bojovali medzi sebou. Ak uzatvárali spojenectvá, tak to boli väčšinou spolky ad hoc proti niekomu. Skutočné spojenie gréckych štátov

prišlo až pri boji proti spoločnému nepriateľovi, proti Perzii. To bol jediný moment, keď sa väčšina krajiny spoločne za niečo postavila.

A po skončení vojen s Perziou to bol jediný prípad, keď v Delfách niečo spoločne postavili – stĺp na oslavu konca vojen.

Počas celej existencie delfskej veštiarne (dochovali sa záznamy o cca 1100 rokoch) je to jediná známa spoločná stavba gréckych štátov. Aké nekonečné a hlboko zakorenené museli byť spory gréckych spolkov, miest, okresov, krajín, keď sa dokonca na svojom najsvätejšom mieste iba raz dokázali spojiť k spoločnému výkonu.

Keď som čítal informáciu o tomto stĺpe, magické a sväté miesto Delfy sa mi pred očami úplne premenilo. Uvedomil som si žiarlivosť, s akou si budovali a strážili svoje pokladnice – hoci to všetko boli dary pre Delfy, ale muselo byť jasné, ktorý dar od koho pochádza. Uvedomil som si, čo sa asi muselo v tomto okrsku diať, keď prišli delegácie z dvoch znepriatelených miest a žiadali od Pýtie odpoveď, ako skončí vojna medzi nimi. Pred očami sa mi objavili obrazy informátorov, ktorí súperili o kontakt so „svojimi“ kňazmi, alebo zisťovali „kto dá viac“, ukázali sa mi obrazy rôznych kňazov podplatených rôznymi gréckymi štátmi. Zrazu sa sväté Delfy stali miestom pre všetko ľudské. Stali sa miestom ľudských sporov, ktorým sa neubránilo ani to, čo považovali za sväté.

Delfy nie sú poučným pútnickým miestom kvôli tomu, že by sme sa pod Parnassom stretli s Apolónom. Sú poučné preto, lebo nastavujú zrkadlo ľudskej povahe.

Olympia

Posvätný okrsk Olympia na Peloponéze tiež patril k najdôležitejším miestam pre všetkých Grékov. Olympia bola zasvätená Diovi a stál tam veľký chrám s obrovskou sochou boha od Feidia.

Olympia bola taká dôležitá, že si ju aj sám Zeus dodnes ochraňuje, o čom svedčí moderná povest'. V roku 2007 sa v okolí strhol veľký požiar, ktorý sa nezadržateľne blížil k posvätnému okrsku. Hrozilo, že zničí zvyšky pamiatok zachovaných zo staroveku. Keď sa

priblížil tesne k jeho hraniciam, zrazu sa vietor obrátil, takže sa požiarnikom v poslednej chvíli podarilo zachrániť posvätnú Olympiu. – To vraj Zeus nedovolil zničiť svoju svätyňu.

Moderný človek sa pousmeje nad touto interpretáciou. Úsmev však zamrzne na tvári, keď si spomenie na iné príbehy hovoriace o tom, ako Boh (Ježiš Kristus, Alah, dosadíme si akéhokoľvek boha) mysteriózne zachránil napr. jeden dom, hoci ostatné zmietla povodeň, hurikán, oheň. Dokonca existuje príbeh americkej dievčiny, ktorá v posteli uhorela, ale Biblia položená na stolíku pri nej zostala neporušená – „zásahom Božej vôle“. V tomto kontexte si uvedomíme absurdnosť udalostí a činov, ktoré Diovi nepriznáme, lebo v neho neveríme, ale „nášmu“ bohovi áno.

Aj tu nás starí Gréci niečo naučili, hoci nechtiac. Ich náboženstvo a mytologické príbehy dnes považujeme za rozprávky, dokonca sa vydávajú ako detské knižky. Aj kvôli tomuto príbehu je pre nás Olympia poučná. Na oslavu svojich bohov stavali úžasné stavby s nádhernými reliéfmi a sochami, z nich však zostali len ruiny uprostred pokojnej prírody, kde sa prechádzame po medzi obrovské skaly, z ktorých boli stĺpy postavené. Z príbehov ich bohov nám zostali pekné rozprávky v knižkách pre deti. Olympia ukazuje koniec veľkého, silného a storočia prežívajúceho náboženstva, upozorňuje nás na kultúrnu a dobovú ohraničenosť všetkých božstiev.

Starí Gréci však v Olympii rozvinuli niečo, čoho význam celkom nedoceňujeme, aj keď sa zdá, že v tom pokračujeme – olympijské hry.

Konali sa tam od 8. storočia pr. n. l. až do 4. storočia n. l. Vznikli teda v čase, keď grécke štáty ani netušili, že raz budú tvoriť federácie, spolky, ani že ich raz zjednotí Alexander Macedónsky do jedného štátu. Ich jediné spojenie sa ukázalo vo vojnách s Perziou (ktorého symbolom bol aj stĺp v Delfách), možno ešte v relatívne krátko trvajúcom Aténskom a Peloponézskom spolku a – pri olympijských hrách.

Je známe, že počas olympijských hier grécke štáty prestali medzi sebou bojovať. Menej známy je dôvod. Gréci ich považovali za také dôležité, že chceli umožniť všetkým pretekárom, divákovi, sponzorovi i ďalším, aby sa mohli pokojne dostať na hry a zúčastniť sa ich. Nebol to mier, ale prímerie na presne určenú dobu, na dobu konania hier.

Keď som vstúpil do Olympie, vedel som, čo ma čaká, ale netušil som rozsah tohto celku.

Netušil som, že ma čaká prekvapenie v podobe Feidiovej dielne, kde tvoril obrovskú, asi trinásť metrov vysokú sochu Dia pre hlavný chrám. Jeho dielňa stála hneď vedľa Diovho chrámu. Pri vstupe do zvyškov z tejto dielne, ktorá bola neskôr prestavaná na kresťanský chrám, som mal pocit, akoby som vstupoval do ateliéru Pabla Picassa alebo Leonarda da Vinciho. Atmosféra bola síce dávno preč, ale ohromnosť stien a vnútorného priestoru napovedali, že socha bola nielen obrovská, ale aj jej príprava musela byť veľmi zložitá.

Detaily tvorby sochy nie sú pre pútnika dôležité. Pútnik si však uvedomuje, že ak Gréci venovali takú veľkú pozornosť a také množstvo prostriedkov príprave sochy do centrálného chrámu v Olympii, musel byť tento posvätný okrsok niečím skutočne dôležitý. Súdiac podľa použitých stĺpov, ktorých veľkosť udivuje ešte aj dnes, keď sú v ruinách, bol centrálny chrám skutočne významným chrámom.

Olympia bola dôležitá hlavne kvôli hrám. Olympijské hry nie sú pre nás zaujímavé iba preto, že existujú moderné hry. Moderné hry sú len nostalgiou za minulosťou. Starogrécke olympijské hry, ktorých menšie obdoby sa konali na rôznych miestach Grécka, ako aj dôležitosť, akú im pripisovali, však vypovedali niečo veľmi dôležité o Grékoch.

Gréci sa hrali. Vedeli sa hrať a hrali sa radi. „Boli to prví ľudia na svete, ktorí sa hrali a hrali sa vo veľkých rozmeroch.“³ Zničení ľudia, prepracovaní, smutní, tyranizovaní ľudia sa nehrajú. Na to, aby sa človek hral, musí mať radosť zo života, musí si všímať pôžitky sveta a chcieť si ich užívať. V Egypte a Mezopotámii sa ľudia nehrali. V týchto despociách človek

³ Hamilton, E.: The Greek Way. New York : W. W. Norton & Company, 2017, s.25.

prakticky o ničom nerozhodoval, bol len malou súčasťou byrokratického štátneho systému, trpel pod ťarchou a tlakom vládcov, kňazov, byrokracie. Svet pre ľudí v týchto krajinách bol svetom bóľu a utrpenia. Možno aj preto práve z Egypta prešla do kresťanstva a islamu myšlienka, že náš život nie je tým pravým, že skutočná radosť začne až po smrti.

Naproti tomu Gréci vedeli oceniť život na Zemi. Keď Odysseus navštívil záhrobie, stretol sa tam aj s mŕtvym bojovníkom od Tróje, Achillom. Tvrdil Achillovi, že musí byť záhrobí šťastný, lebo tam vládne nad mŕtvymi ľuďmi. Achillova odpoveď bola jednoznačná:

„Len mi ty neskrášľuj smrť, nie, neskrášľuj, Odysseus skvelý!
Chcel by som radšej sť a nádenný robotník pracovať v poli
u muža s majetkom malým, kde nieta hojnosti jedla,
ako byť vládcom tu nad tieňmi všetkých zomretých ľudí.“⁴

Hrdina, ktorý zažil vrchol slávy bojovej, majetkovej, dokonca takmer nesmrteľný poloboh, ktorého jedinou smrteľnou časťou bola „achillova päta“, človek, ktorý sa nikdy nikomu nepodriaďoval – tento hrdina by radšej pracoval ako pomocný robotník, len aby nemusel zostať vo svete mŕtvych.

Je to zásadný protiklad kresťanskej radosti z kráľovstva nebeského, ktoré má prísť po Poslednom súde a ktoré toľkokrát ohlasuje Ježiš Kristus v Novom Zákone. V Kázni na hore podľa Matúšovho evanjelia sľubuje veľké odmeny po smrti v nebeskom kráľovstve tým, ktorí budú v živote spravodliví, nevinní, nešťastní, prenasledovaní pre spravodlivosť a pod. Všetko trápenie pozemského života sa po smrti stratí – „Smrť je pohltená vo víťazstvo“, píše sa v Prvej epištole Pavla Korint'anom.

Judaizmus v Starom Zákone uvažuje v súvislosti s posmrtným životom hlavne o pekle ako o priestore tmy, tieňov, utrpenia, teda podobne ako starí Gréci. Židia však nemali radosť zo života, pozemský život chápali hlavne ako prípravu na smrť. Podobne aj pre staroveké mezopotámske náboženstvá život po smrti bol neúplným životom vo svete tieňov. K takému otvorenému potešeniu z pozemského života ako Gréci však ani v Mezopotámii nedospeli.

Islam zasa oslavuje smrť, lebo ňou sa veriaci dostanú do raja, a ten má neporovnateľne väčšiu hodnotu ako pozemský život. Život je len prechodným stavom medzi narodením a smrťou, ale to hlavné prichádza po smrti.

Antickí Gréci boli medzi starovekými kultúrami unikátom, pretože si uvedomili, že to najkrajšie, čo môžu zažiť, je ich pozemský život. Všetko po ňom – ak niečo také existuje,

⁴ Homéros: *Odysseia* I-XII. Martin : Thetis, 2011. ISBN 978-80-89520-04-6, s. 253

lebo grécke predstavy o záhrobnom živote boli dosť nejasné – je len svetom tieňov bez chuti, farieb, radosti, vôní... Takúto radosť zo života nepocítili iné kultúry staroveku a tento životný pocit odovzdali Gréci Európe.

Ich radosť zo života pramenila z faktu, že sami si riadili svoj život, že sa nepodriaďovali vôli všemocných bohov. Gréci precítili a reálne prežili v demokratickej správe svojich mestských štátov, ktorej sa zúčastňovali všetci dospelí slobodní občania, že ich neovláda osud, ani bohovia, ale že si sami určujú pravidlá svojho života. Pochopili, že budú mať život taký, ako si ho sami usporiadajú; že nemôžu čakať na zásah božstva, alebo pasívne očakávať údery osudu či zásahy Šťasteny. Preto sa dokázali tešiť zo sveta.

Lenže ak chceli svoj život ovládať, museli vedieť, ako svet funguje. Museli poznať jeho zákonitosti, jeho povahu, a museli predpokladať, že bude tak fungovať aj v budúcnosti. Gréci svet pochopili ako racionálne fungujúci systém, ktorého zákonitosti platili aj pre samotných bohov. O podriadenosti bohov prírodným zákonom svedčia rôzne detaily z ich životov – napríklad keď zapadlo Slnko, aj grécki bohovia išli spať; keď veľa hodovali, boli unavení. Ved' aj mali ľudskú podobu, ako tento Zeus z Archeologického múzea v Aténach.

Tu sa zrodil odstup človeka od sveta. Grécky človek si uvedomil, že je schopný chápať svet a upravovať si ho pre seba. Tu sa zrodila veda, tu sa zrodila technika, tu sa zrodila sebareflexia. Mnohé staroveké i stredoveké národy dokázali rozvinúť vedecké poznatky aj techniku, ale iba Gréci z nich urobili nástroje na riadenie svojho života. Iba Gréci si uvedomovali, čo sa deje, a cieľavedome rozmýšľali o tom, čo sa deje. Iba Gréci neustále uvažovali

o svojom poznávaní a správaní a pýtali sa – poznám svet taký, aký je? ako by som sa mal správať, aby som si svoj život udržal vo svojich rukách? čo je to dobré správanie?

Uvažovanie o svete sa im stalo takým prirodzeným, že Aristoteles mohol v prvej vete svojho najväčšieho diela, Metafyziky, napísať: „Všetci ľudia od prirodzenosti túžia po vedomí.“

Gréci si začali klásť filozofické otázky a zistili, že svet je krásny. Bol krásny práve preto, lebo fungoval na racionálnych základoch, nie na základe náhody alebo ľubovôle bohov. Kde je krása, tam je človeku dobre, a tam sa chce a dokáže hrať.

Olympia môže byť jedným z kľúčových pútnických miest pre Európana. Úcta k božstvu, ktoré sa však správa ako bežný človek; podmienky pre Feidia, aby vytvoril krásnu sochu; hry – to všetko ukazuje, ako sa Európan vzťahuje k svetu. Ukazuje povahu Európana, ktorý vie, čo chce v živote dosiahnuť, ukazuje spoločnosť, ktorá si je vedomá svojej sily a svojich cieľov, ukazuje spoločnosť, ktorá je suverénnym pánom svojho osudu a nepodriaďuje sa ani božstvu, ani nečaká na zásah osudu.

Z posvätného okrsku Olympie sa prechádzalo tunelom, z ktorého zostal len jeden oblúk, na štadión. Podľa jeho dĺžky vraj dokonca vznikla dĺžková miera v Grécku, jeden stadion, čo je necelých dvesto 200 metrov. (Aj keď pre nesornosť Grékov je charakteristické, že rôzne stadiony určovali rôzne dĺžky...)

Najväčšou poctou pre víťaza bol veniec z olivových listov (nie vavrínový veniec, ako si dnes predstavujeme). Nezápasil o peniaze, ale o veniec. Byť v rodnom meste uctievaný ako víťaz olympijských hier bolo pre Grékov väčšou ct'ou ako mať obrovský majetok. Hodnotou neboli peniaze, ani moc, ani sláva, ale česť, ktorá vyplývala z ľudských schopností. Víťazom stavali sochy a v prípade nepohody sa o nich obec starala.

Z tohto faktu bol podľa Hérodota zhrozený poradca perzského kráľa. Keď zistil, že Gréci nezápasia na hrách o peniaze, ale o veniec z nejakých listov, teda o česť, pochopil, že perzskí žoldnieri, ktorí bojovali kvôli peniazom a do boja ich museli nútiť násilím, majú pred sebou veľmi silného protivníka.

Voľný, slobodný zápas o olivový veniec bol pre Grékov taký významný, že Pindaros na počesť ich víťazov skladal básne, aby oslávil nielen športovcov, ale aj hry samotné. Aj pre neho však neboli dôležité nejaké špeciálne výhody, čo by mohli z hier vyplývať. Bola to „obyčajná“ česť vyhrať hry, ale veľká česť:

„Prijmi s radosťou dar, sladký kvet mužných síl,
bohyňa
Kamarína, ty dcéra vladára vôd! Psau-
mis, ktorý vyhral
závod vozov, ti dáva dar, vzácny skvost,
olympijský veniec.“⁵

Pre mesto Kamarína je olympijský veniec, ktorý priniesol víťaz závodu vozov, Psau-
mis, veľmi vzácnym darom.

⁵ Pindaros: Olympijské zpevy. Praha : Rezek, 2002, s. 55

Spolu s ďalšími troma mužmi som si olympijský štadión zabehol. Necítil som sa ako antický Grék, ani ako hrdina, ktorý chce získať veniec víťaza. Však som v pretekoch aj tak skončil ako druhý. Ale mal som práve ten pocit, aký by asi človek mal mať pri podobných hrách.

Keď sme sa blížili k štartovacej čiare, hovorili sme si: „Ved’ si len tak zabeháme. Ak v tejto horúčave nedobehneme, hlavne, že sme sa trochu rozhýbali a aspoň sa zabavíme.“

Všetci štyria sme samozrejme dobehli do cieľa, bežali sme s ľahkosťou a radosťou, nie na život a na smrť. Ani sa nikto neurazil, keď sme neboli prví. Všetci štyria sme si spokojne podali ruky a zablahoželali víťazovi. Bola to radosť z pohybu, zo slnka, z voľného priestoru, z povzbudzovania divákov, bola to spoločná zábava, radosť z toho, že sme sa na chvíľu akoby stali súčasťou gréckeho sveta. Vôbec sme necítili závažnosť miesta, na ktorom sa nachádzame – hlavný Diov chrám bol len asi tristo metrov od nás. To sme si však pri behu vôbec neuvedomovali, dôležitá bola naša hra.

Beh na štadióne v Olympii nebol vážnym behom za víťazstvom. Bol hrou. Vieme sa hrať, lebo si vieme užívať život. To nás naučili starí Gréci.

Epidaureus

Toto bol môj prvý pohľad na divadlo v Epidaure zo 4. storočia pr. n. l. Postavil som sa na javisko, aby som si vychutnal atmosféru tejto úžasne symetrickej, a pritom vôbec nie schematickej stavby. Najlepšie zachované a dodnes funkčné antické grécke divadlo, kde v časoch antiky mohlo sedieť šesťtisíc divákov (a neskôr dvanásťtisíc). Ohromený som zostal stáť na zvyškoch oltára, na asi metrovom kruhu uprostred javiska.

Hoci v divadle nebolo veľa ľudí, počul som šum z rôznych strán, nie však konkrétne slová, len nediferencovaný šum. Aj keby som sa nepozeral, podľa zvuku by som vedel, že v hľadisku i na javisku sú nejakí ľudia. Ich šum ku mne prichádzal zo všetkých strán, hoci ich mohlo byť v celom veľkom divadle menej ako 50.

Šum na chvíľu prestal, bolo počuť hlavne vtáky z okolitých lesov, Využil som chvíľu relatívneho ticha a skúsil som z javiska deklamovať úvod Kollárovej Slávy dcéry. Nekričal som, ani nešepkal, hovoril som bežným, dramaticky trochu zosilneným hlasom. Rovnako ako v Olympii, necítil som sa ako starý Grék, ale ako súčasný človek, ktorý sa chce pohrať s ich priestorom. Nechcel som napodobovať ich divadlo, len sa potešiť chvíľou prítomnosti v úžasnom priestore, ktorý som dávno túžil vidieť.

Moja deklamácia netrvalo dlho, lebo si veľa z J. Kollára nepamätám. Keď som skončil, začul som potlesk. Ozýval sa z druhého radu vpravo odo mňa a z najvyššieho, 55. radu oproti mne (34. rad je posledný grécky rad, Rímania neskôr nadstavili ďalších 21). Pozrel som sa dohora a uvidel tam dvoch priateľov stojacich v najväčšej vzdialenosti odo mňa, asi 60 metrov, ďalej sa už v tom divadle nedá. Tlieskali môjmu výkonu.

Hovoril som priamo pred seba, nie do strany, takže môj hlas sa mohol rozplynúť v prázdnom priestore. Napriek tomu ma ľudia sediaci vpravo, vzdialení odo mňa asi 12 metrov, veľmi dobre počuli. Keď zišli dolu priatelia z posledného radu, spýtal som sa ich, či vôbec niečo počuli. Prikývli – „Škoda, že si nepokračoval. Všetko sme počuli a veľmi dobre“.

Stavba je známa svojou vynikajúcou akustikou. Keď Vitruvius opisoval stavby gréckych divadiel, uvádzal, ako premyslene stavitelia pracovali so zvukom. Podľa neho títo architekti dosiahli, že hlas stúpá do výšky tak, aby sa nevracal s ozvenou, ale aby sa rozlieval po celom hľadisku, nech počuť všetko rovnomerne v celom hľadisku. Stavali ich tak, že konce slov nezanikali, aby sa žiadny s divákov nemusel uspokojiť len s náznakmi slov.

Až po mojom „hereckom“ vystúpení v Epidaure som pochopil, čo to znamená.

Tisíce ľudí v celom hľadisku počujú každé slovo, ktoré odznie na javisku. Tisíce ľudí prišli do divadla v kúpeľnom centre Asklepion v Epidaure, aby sledovali tragédie či komédie, ktoré hovorili o veľkých vášňach, o ťažkých ľudských osudoch, o všeobecných morálnych princípoch – alebo sa vysmievali ľudskej malosti a zlobe. Divadlo je vybudované tak, aby im neušlo ani slovo. Návšteva divadla síce možno bola aj spoločenskou udalosťou, ale išli tam hlavne kvôli zážitku z predstavenia.

Prečo Gréci venovali toľko pozornosti, času, prostriedkov aj architektonickej zručnosti práve divadlu? Veď divadelné hry neboli ani náboženským rituálom ako možno pašiové hry v kresťanstve, ani prezentáciou moci či uvoľnením negatívnych emócií ako možno pred-

stavenia v rímskych amfiteátroch, neboli ani kolektívnym dielom ako možno moderné happeningy.

Boli však niečím prirodzene ľudským. Poskytli zážitok, Aristotelovu katarziu – tragédia vyvolala súcit a strach, a tým očistila ľudské vášne, takže diváci odchádzali mravne očistení. Divadelné hry poskytli niečo hlboko ľudské. Zasiahli do emócií človeka a ukazovali mu morálne dilemy, morálne voľby, dôsledky ľudského konania. Ukazovali mu civilného individuálneho človeka. Hoci grécki dramatici nevytvárali zložité charaktery ako moderné divadelné hry (napr. H. Ibsen), predsa modelovali konkrétne morálne dilemy, ktoré ich hrdinovia riešili podľa individuálneho charakteru. Vždy však zobrazovali niečo všeobecné, vždy sa riadili morálnymi ideálmi, alebo sa ich dilemy odohrávali ako konflikty s morálnym ideálom.

A Gréci sa hrali. Vybudovali si aj divadlo ako jednu veľkú hru, pri ktorej sa uvoľnia a nezaťažujú sa každodennými ťaživými starosťami – ale voľne prežívajú, voľne sa nechajú unášať krásou života (hoci niekedy tragickou krásou, ale Gréci veľmi dobre poznali protikladnosť života, jeho tragickosť a krásu).

Aj divadlom v Epidaure nám Gréci niečo odkázali. Obrovskú pozornosť (prostriedky, čas, vedomosti, emócie) venovali tomu, aby sami sebe (dramatici a herci divákom) nastavili zrkadlo. Vytvárali priestor a čas, v ktorých človek mohol uvažovať o svojom vlastnom živote – bez zásahov bohov, bez neodvratiteľného osudu, len medzi ľuďmi a na základe ľudských zákonov. Ved' aj keď v ich hrách vystupovali bohovia a osud, tak všetko sa odohrávalo v hraniciach ľudských ideálov a ľudských morálnych noriem.

Nebolo to didaktické divadlo, ktoré by divákov hovorilo, ako majú vnímať svet, to je až moderný vynález.

Grécke divadlo hovorilo o princípoch, nebolo však divadlom, ktoré by malo človeka poučovať, ani približovať k nadprirodzeným princípom. Bohovia neboli centrom pozornosti, aj keď občas počas predstavenia prišiel „deus ex machina“ (čo je presný latinský preklad pôvodného gréckeho από μηχανής θεός, „boh zo stroja“) – čiže ak zamrzol dej, s pomocou špeciálneho mechanizmu sa na javisku zjavila postava boha, a ten posunul dej ďalej. Grécke divadlo hovorilo o ľuďoch a o pozemskom svete. Žiadna iná kultúra sa tak hlboko nezaoberala ľudským svetom ako Gréci v antike.

Aké dôležité bolo pre Grékov zaoberať sa človekom, koľko snahy, času a prostriedkov tomu venovali, ako dôkladne prepracovali priestor a podmienky na to, aby mohli reflektovať svoj život a svoj svet – to všetko na mňa dýchlo s oveľa väčšou silou, keď som sa sám vyškríbal na najvyššie miesto divadla, až nad rímske rady a videl som hĺbku

tohto priestoru. Ani panoramatická snímka z môjho mobilu zachycujúca ohromnú stavbu, nie je schopná ukázať nič viac, len úbohý povrch hlbokého zmyslu divadla pre Grékov.

Sparta

Sparta je veľkým poučením pre človeka, ktorý chce poznať korene Európy.

Sparta dnes nie je veľkým mestom, vyrovná sa Malackám a Handlovej. Jej urbanistická podoba sa veľmi nelíši od iných moderných gréckych miest.

Zo starovekej Sparty skoro nič nezostalo, iba menšie archeologické nálezisko severne od mesta. Dnešná Sparta je moderným mestom, ktoré vzniklo v 19. storočí. Staroveká Sparta bola v podstate iba súborom niekoľkých dedín a menších obcí. Mala zopár chrámov a verejných stavieb, ale nevybudovala si väčšie centrum, kde by sa zhromažďovali občania ako v iných gréckych mestách. Pretože všetci muži boli vojakmi, mesto nepotrebovali ani opevnenie, čím si nevytvorilo ani zvláštne hranice, čo by jasne vymedzili územie a vnútri opevne-

nia by si Sparta formovala svoj urbanizmus. Voľná sídelná štruktúra nemotivovala obyvateľov k veľkým urbanistickým výkonom.

Hlavnou atrakciou v tomto regióne sú dnes zvyšky mesta-pevnosti Mystra na neďalekom kopci. To je však už stredoveké sídlo. Staroveká Sparta je preč, a práve tým poskytuje pútnikovi poučenie.

Samozrejme, že aj v Sparte je veľká socha kráľa Leonida. Veď porážka-víťazstvo Lacedemónskych (= Spartánov) pri Thermopylách je svetlým bodom spartskej histórie. To je však asi nielen najdôležitejší okamih, ale aj najväčší, ktorý sa zachoval v kolektívnej pamäti. Je symptomatické, že v spartskej histórii zostala ako najväčší okamih práve vojenská bitka. Zostali v nej totiž aj iné úspechy, napr. v Peloponézskej vojne či inokedy – ale vždy to boli úspechy mocenské a vojenské.

O Sparte je známe, že bola vojenským mestom (hoci to neplatí doslova), že vybudovala len obmedzené demokratické mechanizmy rozhodovania, ktoré boli značne podriadené autoritatívnemu riadeniu štátu. Tento štát mal za cieľ vychovať bojovníkov a bojovať. Žiadne veľké intelektuálne výkony, žiadne veľké vedecké výsledky, žiadne veľké urbanistické počiny.

Stačí si porovnať snahy a život Sparty s inými antickými gréckymi mestami. Aké úžasné architektonické pamiatky zostali v Aténach, hoci sa celé storočia v Osmanskej ríši nikto nesnažil chrániť ich. Podobné, hoci často v podobe zrúcanín, sa zachovali v Korinte, v Thessalonikách, v Mykénach a inde. Aké úžasné sochárske a umelecko-remeselné výkony priniesli iné mestá – tzv. Agamemnónova maska z Mykén, antropomorfné sošky z Korintu, palácové maľby v Knóssose na Kréte. A hlavne aké úžasné umelecké a vedecké diela zostali po Aténčanoch, Macedónčanoch, po obyvateľoch Téb, Syrakúz a ďalších.

Zo Sparty nepoznáme takmer nič okrem pár sôch a zvyškov niekoľkých stavieb či literárnych diel. Spartania nerozvíjali vedy ani umenia, minimálne sa starali o architektonický vzhľad svojho mesta. Spartania hlavne bojovali. V bojoch slávili úspechy, aj Leonidas zostal v spartskej histórii hlavne kvôli hrdinskému boju. Jeho boj je silným morálnym posolstvom, ale je to – boj, zápas, vojna, násilie.

Spartania si vraj volali básnikov, recitátorov, hudobníkov, dramatikov z iných miest a obdivovali ich. Ale sami vytvorili dosť málo, aspoň zachovalo sa tak málo, že to vyzerá na minimálnu tvorivú intelektuálnu činnosť. K tým málo zachovaných patril napr. básnik Tyrtaios, ale aj on vraj pochádzal z Atén, nie zo Sparty a aj on písal hlavne bojové básne:

„Zomrieť v prvých radoch je krásne, ak padne v boji
chrabrý, statočný muž, bojuje za svoju vlasť.
Rodnú však opustiť obec a široké domovské lány,
žobrotou hľadať si chlieb najhoršia je zo všetkých bied.
(...)
Mladí muži, tak zrazte sa k sebe a bojujte spolu!
Nech sa útek a strach neobjaví vo vašich radoch!“⁶

Sparta nás upozorňuje, kam privedie spoločnosť snaha byť silným a nestarať sa o rozvoj svojho intelektuálneho bohatstva. Po bojoch zostanú len mŕtvi a víťazi. Môžeme ich obdivovať a brať si z nich príklad. Po intelektuálnej práci však zostanú diela, ktoré môžeme ďalej napodobovať a rozvíjať. Architektúra, poézia, matematika, technológie, to sú výsledky

⁶ Tyrtaios: Výzva k boju. In: Nejstarší řecká lyrika. R. Hošek (ed.) Praha : Svoboda, 1981, s. 33

intelektuálnej práce, nie fyzického zápasu. Sparta sa zaujímala hlavne o fyzický zápas, iné mestá, a z nich najvýraznejšie Atény, sa starali o rozvoj poznania, umenia, architektúry.

Pre ďalšie smerovanie Európy boli dôležité Atény a im podobné mestá, nie Sparta. Preto treba chodiť do Sparty, prechádzať sa po jej moderných uliciach, stáť pod ohromnou sochou Leonida a predstavovať si roztrúsené sídla, ktoré sa starali len o „mužnosť“ svojich synov (čiastočne aj dcér). Potom treba navštíviť Atény či Korint alebo iné mestá a s pôžitkom si obzerať ich urbanistickú nádheru, začítať sa do diel ich filozofov či postaviť sa na javisko v Epidaure.

Grécko nám ukáže, čo je v živote skutočne dôležité. Hovoria to slová, ktoré Periklovi vložil do úst Tukydidés: „Každý z nás je schopný prejaviť sa ako osobnosť v akejkolvek ľudskej činnosti a platí to najväčšmi v oblasti citov a duševnej činnosti.“⁷

X X X

Ak chceme v živote pookriať a obnoviť si základné životné hodnoty, opätovne hľadať zmysel života, ak chceme hľadať zmysel Európy v súčasnom svete, nemali by sme putovať na „sväté“ miesta kresťanstva. Mali by sme putovať do Grécka. Tam sa vrátíme ku koreňom humánosti, tam nájdeme aj korene Európy.

(2018 / 2018)

⁷ Tukydidés: Dejiny peloponézskej vojny. Bratislava : Tatran, 1985, s. 113

Prekvapenia gréckej prírody

Grécko je stredomorská krajina, preto návštevník automaticky predpokladá, že je horúca, teda aj vysušená. Príroda by teda mala byť skôr skalnatá, s malým množstvom odolného porastu.

Už v antike Gréci svoju krajinu dlhodobo odlesňovali, čo len podporuje predstavu, že dnes tam nájdeme hlavne holé pláne, na ktorých rastú nejaké menšie kríky. A pretože Grécko je známe svojím olivovým olejom, pred návštevou budeme predpokladať, že nájdeme nejaké sady olivovníkov.

Taký pohľad sa môže naskytnúť aj pri pohľade z lietadla nalietavajúceho na Krétu – navyše, cestou ponad Grécko sa podobnej javia aj iné ostrovy.

Cestujúc po krajine získaval som dojem, že sucho bude mojim trvalým spoločníkom. Aj sa mi na mnohých miestach potvrdzovalo, že sucho v tejto krajine vládne:

... Na východnom Peloponéze...

... v pohorí Pindos...

... na Kréte...

... v pohorí Parnassos.

Ale grécka príroda dokáže ponúknuť prekvapenie.

Hoci je Grécko skalnatou krajinou a mnohé miesta sú skutočne vysušené tak, že tam rastú len odolné nízke kríky, nájdeme po celom Grécku aj úplne inú krajinu. Porovnateľnú so šľavnatými, sýto zelenými slovenskými horami, so slovenskou úrodnou rovinou plnou plodín, dokonca v okolí Thessaloník som videl ryžové polia. Také ryžové polia, aké poznáme z Vietnamu a Číny a ktoré potrebujú veľa, veľa vody.

Krásna zelená príroda je samozrejme vo vyšších pohoriach severného a stredného Grécka, ako napríklad v pohodí Olymp, na vrchole ktorého sídlili bohovia pod vedením záletníckeho Dia a jeho (nemožno sa diviť –) hašterivej manželky Héry.

Žiaľ, bol som len vo výške asi 1000 metrov nad morom, a vedel som, že cesta smerom dohora nevedie až na vrchol najvyššieho vrchu olympského pohoria, horu Olymp. Tam sa vraj dá dostať len s horolezeckým výstrojom a s horským vodcom. Nečudo, veď siaha skoro do 3 000 metrov nad morom, je riadne skalnatý a skoro stále zahalený v mrakoch (vraj preto Gréci verili, že tam sídlia bohovia).

Z olympských kopcov je však krásny výhľad na Olympskú riviéru, jedno z obľúbených letovísk plné hotelov a pláží.

Nádherne zelená príroda Olympu nie je jediným miestom, kde by si na svoje prišiel milovník letnej zelene. Olivovníky, ktoré rastú po celom Grécku, sa vôbec neobmedzujú len

na uzavreté, špeciálne vybudované lesné škôlky. Sú všade, na niektorých miestach pokrývajú celý priestor až po horizont alebo po najbližšie vrchy.

Sú to celé plantáže olivovníkov. Nevedel som si predstaviť, koľko ľudí a strojov treba na zber úrody z takejto plochy. Gréci však vraveli, že na tom pracujú celé rodiny, prípadne všetci zamestnanci na farme s veľkým strojovým parkom a že je to veľká drina. Oplatí sa však, lebo olivovníky dokážu užiť množstvo ľudí.

Olivovníky mi niekedy pripadali ako to hlavné v Grécku, lebo som ich obrovské sady a plantáže nachádzal všade, v Macedónsku, v Tesálii, v Atike, na Peloponéze, na Kréte... Čo-skoro som však zistil, že grécka pôda dokáže svojou kvalitou v kombinácii s vhodným podnebíom poskytnúť ľuďom skutočné bohatstvo— ako som videl napríklad v strednom Peloponéze, v Arkádii.

Uprostred vrchov, na ktorých sa skutočne veľa toho neurodilo, boli starostlivo obrobené polia – pre vysádzanie rôznych plodín využili Gréci každý voľný priestor. Zrejme preto lebo sa oplatí zasadiť plodiny po celej ploche doliny.

A nádhernú sýtu zeleň bolo možné nájsť aj pri mori, v letovisku, kde ľudia chodia za slnkom, teplom a kde je sucho vlastne vyžadovanou komoditou.

Dokonca aj najväčšie antické pamiatky môžu byť schované v lesoch.

Podobne dokáže prekvapiť grécke more. V ponukách cestovných kancelárií a v zážitkoch dovolenkujúcich turistov je väčšinou buď sýto modré,

alebo priesračne čisté,

nikdy však nie je špinavé a zanesené odpadkami, ako som ho videl v Thessalonikách.

Je to pochopiteľné, veľké mesto so sebou prináša veľa odpadku a neporiadku.

Tak ako naše iné predstavy, ktoré si o Grécku vytvárame z diaľky, prípadne z prvých dotykov s krajinou, nemôžu byť správne, aj naše predstavy o jeho prírode musíme korigovať. Tak ako v histórii Grécka nenájdeme priamočiare línie, ale i odbočky, zvraty, jednotu aj hádky, pokoj a najvyššie intelektuálne výkony spolu s rozvratom a vojnami – tak ako medzi ľuďmi nájdeme pokojných, racionálne uvažujúcich i nervných a vášnivých ľudí – tak ani grécka príroda nie je jednoznačná, ale pestrá, bohatá, variabilná a poskytuje rôzne prekvapenia.

Sú v nej vysoké hory hneď vedľa pobrežnej pláže. Hlboké rokliny aj pozvoľne klesajúce kopce. Široké pláne aj úzke priesmyky pomedzi pohoria. Úrodné roviny, aj neúrodné skalnaté pohoria. Sýte a hlboké lesy i vyschnuté skaly. Nevzhľadne akoby nahádzané skaly, ale aj miesta s nádherným výhľadom na takú krajinu, akoby ju človek systematicky harmonicky upravoval.

Slováci si radi rozprávajú príbeh o tom, ako získali svoju krásnu krajinu:

Keď Boh rozdelil medzi ľudstvo celý svet, prišli za ním Slováci a pýtali si priestor aj pre seba. Boh im vraví: „Ach jaj, na vás som zabudol. Ale napravím to. Darujem vám najkrajšiu časť, ktorú som si nechal pre seba.“

A tak Slováci získali najkrajší kút Zeme.

Myslím, že ten istý príbeh by si mohli rozprávať Gréci.

(2017, 2018 / 2018)

Naše peniaze nie sú naše peniaze

„Polovičná ponorka“ v letovisku na Kréte aj so svojím pyšným majiteľom na prove. Úžasný vynález. Povoží návštevníkov popri pobreží a okolo blízkych ostrovov, pričom tí sedia v podpalubí, ktoré má steny z pevného skla. Takže návštevník môže sledovať morský život niekoľko metrov pod hladinou. A tak pred ním defilujú stovky rýb, rastliny na morskom dne, ale aj pneumatiky, kusy železa, ohorky z cigariet, konzervy, papiere, plastové fľaše na hladine a všetko možné, čo civilizácia moru prináša. Ale hlavnou atrakciou sú korytnačky.

Komentár v podpalubí v štyroch jazykoch opisuje, čo návštevníci vidia. Zároveň ich po grécky, anglicky, francúzsky a nemecky vyzýva, aby vždy zakričali, keď uvidia korytnačku, aby ju kapitán mohol lokalizovať a udržať sa pri nej. A tak návštevníci (hlavne deti) každú chvíľu kričia v rôznych jazykoch, že vidia korytnačku. Nie hocijakú, ale veľkú, vraj aj päťdesiatkilovú.

V poslednej fáze cesty vyjdú návštevníci na palubu a skoro pol hodiny sa kochajú krásnym modrým morom, pobrežím ostrovov, obdivujú luxusné rezidencie a hotely a opaľujú sa.

Nie je možné nemať silný zážitok z tejto skoro viac ako hodinovej jazdy. Aj majiteľ polo-ponorky ja právom na svoje plavidlo hrdý – veď je oň taký záujem, že jednotlivé jazdy bývajú rýchlo vypredané a treba niekoľko hodín čakať, aby sa človek dostal na rad.

Keď som majiteľovi chválil jeho podnikateľskú aktivitu, bol síce hrdý, ale zároveň smutný. Hovoril som mu:

„Nečudujem sa, že je o vašu polo-ponorku veľký záujem. Prečo nerozšírite svoje podnikanie a nezadovážite si ešte jednu, určite by ste ju uživili.“

„Uživil, uživil, ale nemôžem.“

„Nemáte na kúpu, alebo na nejaký leasing?“

„Mám ja dosť peňazí v banke, ale nemôžem ich použiť.“

„???“ – nechápal som.

„To všetko tá Európska únia. Zasadli si na nás, zbadačujú nás a stále ďalej nás žmýkajú. Nesmieme vybrať všetky svoje peniaze z banky. Môžem si ich vyberať len po častiach... ale čo keby som potreboval investovať viac, ako navrhujete vy! Nemôžem. Len po častiach. Oni nás chcú nechať takých chudobných, ako sme od krízy.“

„Odkedy to takto je?“

„Od tej finančnej (vraj) krízy. To všetko spôsobili Nemci a Francúzi, aby z Grécka vytiahli peniaze a nás zbadačujú. Mám peniaze, ale akoby to neboli moje peniaze, nemôžem ich použiť.“

Nechcel som argumentovať plytvaním predchádzajúcich gréckych vlád, o ktorých som niečo vedel. Majiteľ polo-ponorky bol presvedčený o svojej pravde. Aj to bola pravda. Síce jeho pravda, bez širších súvislostí, ale v jeho svete to pravda bola. A možno aj moje informácie neboli dostatočné na to, aby som mohol argumentovať.

O rok neskôr som sa dal do reči s majiteľom malého obchodíku na hlavnej ulici v modernej Olympii.

Nebol to typický turistický obchod, aké lemujú túto ulicu jeden za druhým. Mal samozrejme aj zopár suvenírov, aby prilákal turistov, ale hlavne to bolo kníhkupectvo. Vraj

jediné v modernej Olympii, ktorá má dohromady asi päť ulíc, a potom už len po okolí roztrúsené domy a hotely. Aj kníhkupectvo bolo maličké, i keď vôbec neponúkalo len bežné romány do lietadla (čo majú vo zvyku „kníhkupectvá“ v turistických centrách). Bol tam slušný výber filozofickej a umeleckej literatúry, modernej gréckej literatúry, pedagogickej literatúry a iných odborov, dokonca všetko v rôznych jazykoch (aj keď najviac v gréčtine a angličtine).

Keď majiteľ videl, že nechcem len suveníry, ale prezerám si filozofiu a literatúru, samozrejme sa dal do reči – odkiaľ som, s kým som v Grécku, čo ma zaujíma a pod. Určite chcel dobre predat', ale po chvíli sme spolu zistili, že si máme čo povedať aj mimo bežného predaja. Bavili sme sa o knižkách, ktoré predával, oceňoval som pestrosť a bohatstvo ponuky, dokonca som si všimol netradičnú ponuku – neboli tam len najväčší grécki filozofi, ako je dobrým zvykom v gréckych kníhkupectvách. Našli sa tam aj špeciálne texty pre knižných labužníkov, napríklad cenná antológia modernej gréckej poézie v angličtine.

Aj jeho som sa pýtal:

„Ak ste jediné kníhkupectvo v Olympii, kde sa premelú desaťtisíce návštevníkov, ak máte takú kvalitnú ponuku knižiek, prečo nerozšírite svoju predajňu a neurobíte kvalitnú ponuku ešte lepšou?“

„Aj by to možno stálo za úvahu, ale nemôžem. Mám kapitál, ale nemôžem ho použiť.“

„Nemôžete vybrať všetky svoje peniaze z banky?“ – pýtal som sa, poučený z Kréty.

„Je to tak. To všetko Európska únia a Medzinárodný menový fond. Ozobračujú nás, chcú nás držať v chudobe. Ešte sto rokov budeme ich protektorátom.“

Napriek evidentne vyššiemu vzdelaniu a väčšiemu rozhl'adu v porovnaní s majiteľom polo-ponorky, názory majiteľa kníhkupectva boli rovnaké. Veď žijú v rovnakých podmienkach.

„Ale veď v porovnaní s mojou minulou návštevou Grécka vidím veľký pokrok –“ dôvodil som, „minulý rok aj teraz som síce videl mnoho opustených domov...“ chcel som argumentovať objavujúcimi sa opravami domov...

„To sú ľudia, ktorí skrachovali, alebo v kríze prišli o všetky svoje peniaze a nemali na dokončenie domov. Museli ich opustiť.“

„A kde sú teraz, kam sa stratili?“ nechápal som.

„Mnohí na ulici, niektorí u rodiny, tlačia sa v jednom byte či dome. Mnohí odišli do zahraničia zarábať... mnohí sa stratili nevedno kam...“

Ja som však skutočne mal pocit, že vidím zmenu oproti predošlej návšteve: „Ale veď vidím, že mnoho domov sa už dokončuje, opravuje...“

„Niektoré áno, ale to je veľmi málo. Grécko je stále v biede.“

„A čo vaša ľavicová vláda, veď sa zastrájala, že nepristúpi na prísne šetrenie?“ Niečo som vedel o nástupe Syrizey a Alexisa Tsiprasa k moci v r. 2009.

„Tí?! Veď to je pravicová vláda, ktorá vôbec nehľadá na obyčajných ľudí! Zabudli na všetky svoje sľuby a slepo poslúchajú Medzinárodný menový fond!“

Bol to druhý smutný rozhovor na túto tému. Obidvom som však musel uznať ich pravdu. Veď Grécko je dodnes plné nedostavaných alebo opustených domov, ktoré som v rozhovore spomínal a ktoré sú jasným ukazovateľom krízy.

Kým som také domy videl iba na vidieku, myslel som si, že je to predsa len chudobnejšia časť Grécka – a v niektorých dedinkách skutočne bolo vidno, že neoplývajú bohatstvom. Väčším prekvapením však boli Atény.

Moja návšteva Atén pred pätnástimi rokmi bola síce krátka, ale predsa len som získal základnú predstavu o modernom, živom a prosperujúcom veľkomeste.

Medzitým sa Grécko prepadlo do finančnej krízy, z ktorej sa až v roku 2018 začalo skutočne spamätávať. Naplno ha zasiahla aj vlna migrácie z Afriky a Ázie, ktorá prišla do Európy v r. 2015. Pre zvyšok Európy sa ju podarilo v podstate zastaviť, ale Grécko spolu s Talianskom zostali nárazníkovými štátmi, kde ju pocítili najviac. Pokračuje síce v podstatne menšej miere, ale veľké množstvá migrantov z predošlých rokov v Grécku zostávajú. A to je veľký ekonomický aj sociálny problém.

Tak som v roku 2018 s prekvapením hľadel na premenu Atén oproti minulej návšteve. Opustené a nedostavané domy rovnako ako na vidieku, celé ulice v širšom centre Atén zdevastované, špinavé a zanedbané (niektoré z tých zdevastovaných boli od absolútneho svetového centra Atén, od Akropoly vzdialené len asi tri kilometre), posťahované rolety na obchodoch, ktoré evidentne už niekoľko rokov nikto nevytiahol. Dokonca okno v izbe veľmi slušného hotela v centre mesta mi poskytlo zúfalý pohľad.

Pri takom pohľade by človek stratil odvahu vyjsť na ulicu. Odvážil som sa, lebo som vedel, že štyri zdevastované a prázdne domy, ktoré som takto vo dvore videl, patria

k náprotivnej ulici. Nakoniec, hovoril som si, veď som vo veľkom meste, a tam človek vidí všeličo.

Aj som videl. Večer som sa do hotela v centre vracal po „slušnej“ a bezpečnej ulici (podľa vyjadrenia Grékov). Pár metrov od vchodu do hotela sa práve rozkladala skupina bezdomovcov, ktorí si z handier budovali nocľážisko. Mali dosť fľašiek na pitie a injekčné striekačky, ktoré si niektorí z nich práve pichali do žíl.

Hovoril som to na recepcii, kde mi povedali: „Áno, je to tu normálne, v noci radšej nechod'te von. Ale ráno ich odoženieme.“ Aj sa tak stalo, ráno nebolo po nocľážisku ani stopy.

Žiaľ, žobráci sú normálnou súčasťou každého veľkého mesta. Aj tak ma ich množstvo po uliciach prekvapilo. Rovnako ma prekvapili celé ulice, ktoré zvonku (neodvážil som sa do nich vstúpiť) pôsobili ako chudobné štvrte na okraji indických miest – navyše, v týchto uliciach na prvý pohľad býva minimum domácich, ale väčšinou sa tam pohybujú prisťahovalci z Afriky a z Ázie. Správnosť tohto povrchného dojmu mi Aténčania potvrdili. Rovnako ma prekvapila aj silná, plne ozbrojená policajná posádka pred vchodom do unikátneho Národného archeologického múzea. Najväčším šokom však bol malomocný žobrák. Malomocných som nevidel nikde inde na svete, len v chudobných častiach Indie. V Európe prvý raz.

Pýtal som sa domácich, či správne vnímam, že Atény ako mesto vyzerajú horšie ako pri mojej prvej návšteve pred pätnástimi rokmi, či môj dojem nie je skreslený spomienkovým optimizmom, alebo príliš povrchným pohľadom. Potvrdili mi, že to vnímam správne. Dodali, že napríklad Pireus sa už stal nebezpečným miestom, kam už prestávajú chodiť turistické zájazdy. Je v ňom vraj priveľa zúfalých migrantov.

O týchto ľudí sa grécky štát prakticky nestará. Grécko vraj nemá silu, aby rozvinulo komplexné ekonomické, sociálne a vzdelávacie programy pre desaťtisíce migrantov, ktorí sa do krajiny dostávajú aj bez toho, aby ich hraničné a morské hliadky zachytili. Kvôli prepadu týchto ľudí do biedy sú vraj dnes Atény omnoho nebezpečnejšie, ako boli pred prudkým nárastom migrácie.

(2017, 2018 / 2018)

Grécko nábožné

„Navštíviť Meteory je ako ísť do Ríma. Bez návštevy Meteor nie je človek pravým človekom.“

Názor, ktorý som počul opúšťaťajúc takmer surrealistickú krajinu v Tesálii. Uprostred širokej planiny v pohorí Pindos za mestečkom Kalabaka vyrastajú z roviny do výšky 400 metrov nad mestom prudké skaly, na ktorých vrcholoch mnísi stavali kláštory. Usadzovali sa tam už skôr, ale od príchodu mnícha Athanasia z hory Athos začali od 13. storočia vznikať väčšie kláštorné komplexy.

Vo svete sú známe skôr tie kláštory na pohorí Athos na polostrove Chalkidiki, ktoré tvoria dokonca niečo ako samostatný štát, kam môžu vstúpiť iba muži, aj to len so špeciálnym povolením z Atén. Kláštory Meteory sú prístupné turistom, ale rovnako ako na Athose, aj tieto visia na skalách ako vtáčie hniezda. Do niektorých sa kedysi dalo dostať len v koši, ktorý mnísi vytiahli na povraze, prípadne veľmi nebezpečnými cestičkami v skalách. Aj teraz je popri ceste dosť bezpečným dopravným prostriedkom do najväčšieho z nich, do Megalo Meteora, lanovka.

Sú to sídla, pri ktorých sa zatají dych. Zatají sa pri pohľade do výnimočnej krajiny, kde sa do výšky 613 m nad morom týčia vápencové skaly staré 60 miliónov rokov, zatají sa aj z úcty pred schopnosťami ľudí, ktorí dokázali také niečo postaviť.

Ale nerozumel som, prečo by návšteva týchto úžasných sídiel mala zo mňa urobiť pravého človeka.

„Lebo grécke kláštory na horách sú jeden z kľúčových meditačných priestorov v Európe,“ dozvedel som sa.

Vtedy som pochopil, že pre veriaceho kresťana majú tieto kláštory zvláštny význam a začal som ich vnímať inak.

Keď som sa prechádzal po priestoroch dvoch kláštorov, všimol som si, že dokázali stavby prispôbiť charakteru a tvaru skaly. Na týchto stiesnených miestach dokázali vybudovať nádherné priestory, ktoré považovali za dosť veľkorysé pre svoj život na skalách. Rastúci počet mníchov si vedel vytvoriť priestor pre seba a vyzdobiť ho prepracovanými umeleckými dielami. A keď priestor nestačil, alebo mali potrebu oddávať sa meditáciám inde či trochu inak – postavili kláštor na inej skale. Dokonca aj ženský kláštor.

Vedel som, že tieto stavby sú prejavom hlbokkej kresťanskej viery ich staviteľov a obyvateľov, veď nádhorne postavené a pomaľované kostoly v nich hovoria jasnou rečou. (Žiaľ, vnútri tých najkrajších priestorov, v chrámoch, bolo zakázané fotografovať.) Po tomto krátkom rozhovore som si ich však oveľa lepšie zaradil do druhej tváre Grécka – už dlho som o nej vedel, ale neprecítil som riadne, čo to znamená.

Antická tvár Grécka je tvárou svetla, rozumu, pohybu, radosti zo života, potešenia zmyslov, ponorenia sa do víru sveta.

Tvár Grécka, ktorá sa naplno prejavuje v Meteorách, je byzantskou, kresťanskou a dnes pravoslávnu tvárou, ktorá sa stráca v tme, v emóciách, v mystike, dokonca v mágii. Je to tvár zastavenia sa, meditácie, zahĺbenia sa do seba, potlačenia zmyslov. Je to odchod od sveta do svojich vášní, predstáv a nesplnených túžob.

Ich rozdiel je pekne vyjadrený v rovnakom zákaze fotografovania. V antických pamiatkach a múzeách je dovolené fotografovať, ale Gréci sa hnevajú, ak si ľudia robia selfie pri ich sochách a maľbách z antiky. Majú pocit, že taký človek chce porovnávať krásu antických diel so sebou samým. A pretože žiadny smrteľník nemôže byť taký dokonalý, ako antické sochy, odmietajú toto porovnávanie. Selfie povedzme so sochou Apolóna v Delfách je urážkou krásy a vznešenosti tej sochy. Je prejavom nedostatku úcty k výnimočnému dielu.

V chrámoch gréckych kláštorov je tiež zakázané fotografovať, ale i z iného dôvodu. V chráme sa má človek zahĺbiť do seba, meditovať nad márnosťou sveta a veľkosťou Boha. Ak mu to nič nehovorí, tak má aspoň potichu obdivovať krásu umeleckých diel a nerušiť veriacich cvakaním fotoaparátu, alebo nedajbože bleskom. Fotografovanie je tu tiež zneuctením pamiatky – ale v tomto prípade zneuctením živej pamiatky a prejavom nedostatku piety.

Tieto dva zákazy sú síce rovnaké, ale majú úplne iný význam. V prvom prípade urazím krásu ľudského diela, v druhom prípade naruším pokojnú meditáciu a nemám úctu k oslave Boha.

Tieto dva zákazy symbolizujú dve podoby súčasného Grécka.

Jedna podoba sa hlási k antike. Gréci sa jednoznačne považujú za dedičov antického Grécka a veľmi si dajú záležať na pamiatkach, na prezentácii antiky, na zachovaní antických odkazov.

Druhá podoba sa hlási ku kresťanskej Byzancii, na ktorú sa premenila Východorímska ríša. V Byzancii bola gréčtina úradným jazykom, mnoho z antickej kultúry sa pretransformovalo do byzantskej kresťanskej kultúry a cez Byzanciu sa veľa z antiky zachovalo dodnes. Byzantská ríša však bola predovšetkým kresťanskou so všetkým mysticismom, ktorý stredovek priniesol. Gréci ju ale považujú za svoju rovnako ako antiku. Stáročia okupácie Grécka islamskou Osmanskou ríšou na tom nič nezmenili, aj keď sa islam v Grécku čiastočne usadil.

Tak môže človek dnes v Grécku stretnúť všade odkazy na antiku – odkazy na rozum ako pozemský princíp, ktorý je pre človeka najdôležitejším princípom pre orientáciu vo svete, odkazy na pozemský svet. Ale zároveň všade môže stretnúť odkazy na Byzanciu – odkazy na mystické zahĺbenie sa do seba, nábožnosť ako základný životný princíp. Hrdinstvo obrancov priesmyku v Thermopylách zostalo v gréckom povedomí hneď vedľa meditácie mníchov v Meteorách, i keď sú to dva myšlienkové svety, dokonca geograficky od seba vzdialené niekoľko hodín cesty.

Svet pozná Grécko hlavne sprostredkované cez antiku. Súčasný Grécko síce už vôbec nie je antické, ale cestujúci zo zahraničia hľadajú v prvom rade antické pamiatky a Gréci ich

radi ukazujú. Ale v každodennom živote Gréci nežijú antickou, skôr sa zastavujú pri malých modlitebniach kdekoľvek po krajine, v poli, v rušnom meste, pri mori.

Grécko je aj plné menších či väčších kláštorov stratených v krajine alebo uprostred miest.

Meteory aj iné kláštory sú symbolom odchodu (hoci nie priamo úteku) zo sveta buď za Bohom, do meditácie, do ireálneho sveta mimo pozemskej existencie, alebo – prakticky – do bezpečia od pozemských sporov. Viera v Boha, ktorá je v Grécku prítomná všade, je pre

mnohých z nich asi základnou životnou istotou. Stačí sa na uliciach obzerat' okolo seba a človek každú chvíľu uvidí pravoslávneho popa alebo mnícha. Keď vidíme väčšie rodiny pohromade, často sa v nich vyskytuje pop či mních. Kláštory a kostoly sú všade, nábožné symboly a malé kaplnky (asi pol metra krát pol metra) sú rozmiestnené všade po krajine. V gréckej štátnej televízii sa ku mnohým udalostiam vyjadrujú hodnostári pravoslávnej cirkvi, oficiálne štátne návštevy sa často dejú s účasťou jej najvyšších hodnostárov. Nakoniec, veď pravoslávne náboženstvo je oficiálne zakotvené ako identita Gréckej republiky v prvých článkoch jej ústavy.

Návrat k antike by sme tiež mohli chápať ako odchod (hoci tiež nie priamo ako útek) od problémov súčasného sveta do ireálneho, ale krásneho sveta, do vznešenej minulosti. Veď antika bola vznešená nielen kvôli veľkým intelektuálnym výkonom, ktoré pretrvali do dneška. Bola vznešená aj preto, lebo už od Homéra prinášala ideály boja za hodnoty, za česť. Bojovník, ktorý mal obrazne povedané toto všetko napísané na štíte, bol nasledovaniahodným človekom. Bol vznešeným človekom. To je jeden zo základných odkazov antiky, ktorý Gréci radi prezentujú.

(2018 / 2018)

Grécko rozporuplné?

Rozpor rozumu a vášní, ktorý som v Grécku vnímal, nemožno redukovať na protiklad antiky a Byzancie, je to zložitejšie. Antické Grécko spoliehajúce sa na rozum zároveň s veľkou vášňou bojovalo za svoju slobodu, za hodnoty cti, ale inokedy aj za obyčajnú korisť a moc.

Byzantské Grécko posúvajúce rozum do úzadia a spoliehajúce sa na emócie, na zážitok, na meditáciu, tiež nie je jednoznačne odvrátené od každodenného sveta. Schopnosť precítiť a prežiť, ktorú podporuje meditácia, sa zároveň posilňuje vášnivým vzťahom k životu. Aj tie najmystickejšie maľby v gréckych chrámoch ukazujú vášnivo cítiacich a vnímajúcich ľudí, i keď postavy na maľbách sa obracajú hlavne k božstvu a k transcendentnému svetu. Ale vo svojej hĺbke sa ničím neodlišujú od hĺbky antických Grékov.

Vášnivosť Grékov sa často spomína, ale mnohokrát len v podobe predsudku – sú vášniví ako všetky stredomorské krajiny, lebo teplo im rozpaľuje hlavy. Je to nezmysel, taká typológia určite neobstojí. Videl som však viackrát, ako dokážu Gréci okamžite vzplanúť.

Ukážkovým príkladom bola udalosť v Thessalonikách počas môjho posledného pobytu v Grécku. Z televíznych záberov som nepochopil, o čo išlo, ale sledoval som neveľký dav obyvateľov mesta, ktorý sledoval primátora na ulici a pokrikoval na neho. Vášne sa stupňovali až po osobné fyzické útoky, ktorým primátorova ochranka ešte stihla zabrániť, aj keď v jednom momente primátora zrazili na zem. – Keď nakoniec viac-menej bezpečne nasadol do auta, útoky pokračovali až po takmer karatistické kopanie jedného z útočníkov do auta a do skla auta. Jeho vášeň a nenávisť bola taká silná, až vykopol sklo z jedných dverí.

Primátor je verejnou osobou a útok na ňu je vážna vec aj v Grécku, grécka verejnosť zatajila dych od hrôzy. Nevie, ako incident skončil, ale svedčil o tom, že Gréci vedia byť skutočne prudkí.

Druhý príklad vášnivého vzťahu k životu som videl v hoteli. Hostia ráno zaplnili jedáleň, aby zásobili svoje telo energiou na celý deň (typická polpenzia pre turistov). V jedálni nás bolo určite viac ako osemdesiat. Hoci sme mali k dispozícii švédske stoly, nebolo jednoduché všetko okolo našich raňajok zabezpečiť. Medzi hosťami a jedlom sa rýchlo pohybovali dve čašníčky, ktoré sa nezastavili, aby stihli všetko potrebné. Po chvíli sa objavila výpomoc, staršia žena oblečená v jednoduchom pracovnom odeve. Pripomínala upratovačku alebo inú pomocnú silu a podľa jej výzoru som odhadol vek okolo 70 rokov. Naplno sa zapojila do odnášania špinavých riadov, dopĺňala jedlo, nosila čisté riady, rozdeľovala príbory na stoly, vymieňala krčahy s vodou. Pohybovala sa medzi nami potichu, akoby si plnila úlohy, čo jej

niekde v úzadí jasne určil vedúci jedálne. Tušil som, že tú prácu robí s chuťou, vie ju robiť a jasne plní všetky príkazy.

Bol to príklad človeka, čo pozná svoju prácu, rozumie jej a s plným nasadením sa jej venuje. V jej prudkých a rýchlych pohyboch, v tom, ako sa rozhliadla po miestnosti a okamžite zamierila tam, kde bolo treba, v tom, ako rázne, ale opatrne položila na stôl krčah s vodou... v tom všetkom bolo cítiť veľké osobné nasadenie. Slovo vášeň nie je práve najvhodnejším slovom pre prácu so špinavými riadmi, ale z práce bolo cítiť vášnivé zaujatie. Nebolo to obyčajné chladné a nezúčastnené vykonávanie príkazov. Bolo to plné zaujatie človeka, ktorý chce svoju prácu robiť dobre.

Neskôr som sa dozvedel, že je majiteľkou tohto hotela na hlavnej ulici turistického centra. O to viac vášne som spätne videl v jej nasadení.

Dnešné Grécko som tak vnímal ako rozporuplnú krajinu. Ale možno to bolo pre Grékov oveľa prirodzenejšie, ako sa mi zdalo. Stačí si spomenúť na mystériá a tajuplné slávnosti antických Grékov, ktoré celé stáročia oslavovali zmysly, pôžitky, mágiu a boli plné mystických a tajuplných rituálov. Aj v najklasickejšom období klasických, „racionalistických“ Atén ich vládca Perikles svojim stavbami podporoval slávnosti v neďalekej Eleuzíne, slávnosti smrti a znovuzrodenia, slávnosti nasýtené mágiou, kde vystupovali dve z najmystickejších gréckych bohýň, Demeter a Persefona.

Rovnako, jednou z dôležitých postáv gréckeho náboženstva bola aj postava Sfingy, temné a neľútostné stvorenie s telom leva, s krídlami, ale s prefikanosťou, čo sa vyrovnala ľudskému rozumu.

Možno je rozpor medzi racionálnosťou a vášnivosťou zakotvený v gréckej histórii hlbšie, ako som si myslel. Alebo som to len ja cítil ako rozpor a je to normálna súčasť gréckej (i každej ľudskej) povahy, s ktorou sa dá bez problémov žiť.

Možno práve tieto dve časti tváre Grécka pomýlili romantikov, ktorí išli hľadať vznešené, racionalistické a hrdinské Grécko – ale našli zmätenú krajinu, ktorá síce bojovala o svoju slobodu, ale bola plná nenávisti a chaosu.

Určite poznám Grécko povrchné, hoci si o ňom čítam, dokonca systematicky študujem už desiatky rokov, hoci sa učím jeho jazyk, hoci som ho štyrikrát navštívil. Môj povrchný pohľad mi ukazuje Grécko na jednej strane ako krajinu rozumu a radosti zo života, na druhej strane ako krajinu plnú mystiky, odmietania pozemských radostí, plnú emócií a vášne i zloby. Nevieť povedať, ktorá z týchto dvoch tvári je skutočnejšia alebo hlbšie zakorenená. Nevieť povedať, aký charakter má súčasné Grécko. Možno ho rovnako formujú obidve črty.

X X X

Pri prvej návšteve Grécka som bol z tejto krajiny dokonale zmätený a vôbec som jej nerozumel. Dnes už o nej niečo viem a možno jej rozumiem ešte menej. Zisťujem totiž, že je oveľa komplikovanejšia, ako sa zdá nám, Európanom, ktorí v nej hľadáme a vidíme hlavne antiku.

(2018 / 2018)

